

DARIUS ANTANAVIČIUS

Pirmasis kaunietis – spausdintos knygos autorius

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojama 1561 m. Martyno Gradovskio iš Kauno paskelbta giesmė, skirta Jėzaus Kristaus mirčiai ir prisikėlimui pagerbti. Pristatoma spaudinio bibliografijos istorija, išlikęs vienintelis knygos egzempliorius (unikatas), aptariamasis knygos autorius, kontekstas ir literatūriniai šaltiniai, priėdė pateikiama tekstų palyginimo lentelė. Straipsnį lydi publikacijų skyriuje skelbiamas kūrinio tekstas originalo (lotynų) kalba, prozinis vertimas į lietuvių kalbą, komentarai lotynų kalba.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Christophas Caesaris (Christoph Caesar); Johannes Eichornas (Johann Eichorn); elegija; Frankfurtas prie Oderio (Frankfurt/Oder); Martynas Gradovskis; Simonas Gradovskis; Vitas Jakobėjus (Veit Jacobaeus, Jakobäus); Kaunas XVI a.; Kasparas Langerfeldas (Kaspar Langerfeld); Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; Lietuvos lotyniškoji literatūra; Lietuvos Reformacijos istorija; Makarijus Mucijus (Macario Muzio); Naujieji laikai; Georgas Piktoriajus (Georg Pictorius); Mikalojus Radvilas Juodasis.

Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) miestietijos indėlį į senąją Lietuvos literatūrą žinoma labai nedaug. Miestiečius visiškai stelbia kilmingųjų luomo atstovai. Šiuo požiūriu itin skurdus XVI amžius. Tam būta objektyvių priežasčių: labai negausus miestiečių sluoksnis, retas miestų tinklas, menkas jų gyventojų ekonominis pajėgumas, iš jo plaukiantis nedidelis spausdintos knygos poreikis, spaustuvių nebuvimas, valdovo ir Bažnyčios ideologinė kontrolė ir administraciniai spausdinto žodžio varžymai. Skurdžias mūsų žinias lemia ir kitos priežastys. Pirmiausia blogas XVI a. LDK miestų ir

miestelių archyvų išlikimas (dauguma žuvo), apskritai itin menka šaltinioty-
rinė bazė, kuria remiantis dabar galima tirti šiuos klausimus.

Pirmojo Biblijos vertėjo, leidėjo, spaustuvininko ir netgi šiokių tokių ori-
ginalių tekstų kūrėjo, kilusio iš miestiečių, laurus XVI a. jau yra nusky-
nęs Pranciškus Skorina iš Polocko, kurio pradėtos knygų spaudos 500 metų ju-
biliejaus proga 2013–2017 m. Baltarusijoje pasirodė visų jo paskelbtų knygų
faksimilinis leidinys¹. Skorinos iniciatyvos greitai nutrūko ir ilgai neturėjo
pasekėjų. Todėl reikšmingas kiekvienas naujas faktas, kuris papildytų mūsų
žinias apie LDK XVI a. miestietijos kūrybinį potencialą. Toks ir yra šio
straipsnio tikslas – pristatyti ir išanalizuoti XVI a. viduryje vieno
LDK miestiečio sukurtą ir išspausdintą kūrinį.

TYRIMO OBJEKTAS yra mažai žinomas senasis spaudiny, kurio visas tikslus
pavadinimas yra toks: *Elegia de re|surrectione Domini no|stri Iesu Christi,
continens | descriptionem pugnae ipsius apud inferos, |et simul triumphu eius
ascenden|tis ad Patrem, | scripta | ad illustrissimum prin|cipem et dominum,
dominum Nicolaum Radziuil, | ducem in Olika et Niesuisz, palatinum Vilnen-
sem, can|cellarium et marschalcum magni ducatus Lithuuaniae, | generalem
Brestensem, Schan[!]lensem, et | Borison[!]iensem capita|neum, etc. | autore
Martino Grado|uuo Caunensi. L. | Anno. 1561.*²

[Elegija apie mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus prisikėlimą, aprašanti Jo kau-
tynes požemio pasaulyje, taip pat triumfo eiseną pas Tėvą, adresuota švie-
siausiajam kunigaikščiui ir ponui, ponui Mikalojui Radvilui, Olykos ir Nes-
vyžiaus kunigaikščiui, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
kancleriui ir didžiajam maršalkui, Bresto, Šiaulių ir Borisovo seniūnui ir t. t.,
ir sukurta licenciato Martyno Gradovskio iš Kauno 1561 metais.]

¹ *Кніжная спадчына Францыска Скарыны = Книжное наследие Франциска Скорины = Book heritage of Francysk Skaryna*, t. 1–20, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2013–2017.

² Didžiosios raidės ir šriftų dydžiai neperteikiami. Raidės U ir V rašomos pagal dabar priimtas taisykles, išskyrus nelotyniškus vardažodžius, kuriuose išsaugotos taip, kaip išspausdintos. Spaudos klaidos netaisomos, tik pažymimos [!].

ELEGIA DE RESURRECTIONE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI, CONTINENS descriptionem pugnae ipsius apud inferos, & simul triumphum eius ascendens tis ad Patrem, scripta

AD ILLVSTRISSIMUM PRINCIPEM & DOMINUM, DOMINUM NICOLAUM RADZIUL, DUCEM IN OLIKA & NIEŚIŹ, PALATINUM VILNENSEM, CANCELLARIUM & MARSCALCUM MAGNI DUCATUS LITHUANIAE, GENERALEM BRESTENSEM, SCHAŁENSEM, & BORISONIENSEM CAPITANEUM, &c.

AUCTORE MARTINO GRADO, quio Caunensi. L.

ANNO. 1561.

Eruditione et doctrina egregia ornato D. Christophoro Koczi, Martini Gradovius amicitia erga dat

Martyno Gradovskio knygos *Elegia de resurrectione Domini nostri Iesu Christi* (Frankfurtas prie Oderio, 1561) antraštinis puslapis. Gotos tyrimų bibliotekos egz. (Forschungsbibliothek Gotha der Universität Erfurt, Phil 4° 203/5.)

Į senųjų knygų katalogus jis pateko gana anksti. Pirmas jį pažymėjo Zaluskių bibliotekos³ prefektas Janas Danielis Janockis (1720–1786) 1776 m. paskelbtame savo darbe, kuriame mus dominantis spaudinys pristatomas taip⁴:

Martinus Gradovius Caunensis Lituanus. Exstat nitida eius: ELEGIA DE RESURRECTIONE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI: continens descriptionem Pugnae ipsius apud Inferos, et simul Triumphi eius ascendentis ad Patrem. Scripta ad Illustrissimum Principem et Dominum, Dominum Nicolaum Radzivil, Ducem in Olika et Niesviz: Palatinum Vilmensem et Mareschalcum Magni Ducatus Lituaniae, Generalem Brestensem, Szavlensem, et Borisoviensem capitaneum. Anno M D LXI. forma 4, sine mentione loci, publicata.

Sulyginus šį aprašą su originalu, nėra abejonės, kad Janockis matė spaudinį savo akimis. Beveik du šimtus metų tai buvo vienintelė autentiška žinutė apie analizuojamo spaudinio egzistavimą. Dalykas tas, kad dauguma senųjų knygų bibliografų toliau naudojami tik Janockio aprašu, pačios knygos savo akimis neregėję. Tai lengva įrodyti. Pavyzdžiui, Michałas Hieronimas Juszyński (1760–1830) *Lenkų poetų žodyne*, išleistame 1820 m., tik perpasakoja Janockio informaciją⁵:

Gradowski Marcin, urodzony w Litwie w powiecie kowieńskim. *Elegia de Resurrectione Dni nostri Jesu Xti. 1561 in 4to*. Wiersz o Zmartwychwstaniu Pańskim, opis pokonania piekła i Zwycięstwa, Wniebowstąpienia; przyp. Mikołajowi Radziwiłowi książęciu na Ołyce i Nieświeżu, wojewodzie wileńskiemu i marszałkowi litewskiemu.

³ Plačiau apie ją žr.: Jan Kozłowski, *Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich, (Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 137)*, Wrocław [etc.]: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1986.

⁴ *Ianociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, t. 1, Varsaviae et Lipsiae: Michael Groell, 1776, p. 92–93.

⁵ Michał Hieronim Juszyński, *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 1, w Krakowie: Józef Matecki, 1820, p. 110.

Dar toliau žengė Franciszekas Siarczyński (1758–1829), kuris, remdamasis Juszyńskiu, suplakė į vieną du skirtingais amžiais gyvenusius autorius ir atitinkamai visu šimtmečiu „pataisė“ *Elegijos* datą⁶:

Gradowski Marcin, rodem z Kowna, przy kościele nowogródzkim w Litwie kapłan, który gdy Wądlowski Łukasz rozprawę z różnowiercami w Nowogródku r. 1616 mianą nierzetelnie opisał, doniesienie o niej w Wilnie r. 1630 drukiem ogłosił. Pisał i wiersz elegiaczny o zmartwychwstaniu Pańskim, zwycięstwie odniesionem z piekła i wstąpieniu do Niebios r. 1651 z przypisem do księcia Radziwiła Mikołaja wojewody wileńskiego.

Žymus XIX a. lenkų rašytojas Józefas Ignacas Kraszewskis (1812–1887) savo Vilniaus istorijoje irgi rėmėsi tik Juszyńskio informacija, pridėjęs spėjimą, kad kūriny s galėjo būti išleistas Vilniuje⁷:

1561. Elegia de Resurrectione Dni Nostri Jesu Xti. 1561. 4. Autor Marcin Gradowski przypisał ją Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie wileńskiemu, wielkiemu marszałkowi W. K. L. Bez miejsca druku, zdaje się w Wilnie.

Pagaliau net Karolis Estreicheris (1827–1908), neradęs nė vieno *Elegijos* egzemplioriaus, *Lenkų bibliografijoje* tik pakartojo Janockio aprašą⁸.

Iki pat Antrojo pasaulinio karo ir net gerą dešimtmetį po jo vis dar buvo nežinoma, kur galėtų būti ši itin reta knyga⁹. Lūžis įvyko 1961 m., praėjus lygiai 400 metų po jos pasirodymo, kai *Elegijos* egzempliorius pagaliau buvo rastas Vokietijos demokratinės respublikos Gotos žemės bibliotekoje ir pažymėtas viename kataloge¹⁰. Keisčiausia, kad ši naujiena buvo pastebėta tik po

⁶ Franciszek Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III króla polskiego i szwedzkiego [...]*, t. 1, we Lwowie: Józef Schnayder, 1828, p. 155.

⁷ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 4, Wilno: Józef Zawadzki, 1842, p. 116–117.

⁸ Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 17, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1899, p. 319.

⁹ Vaclovas Biržiška jos autorius nemini (žr. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 1, Čikaga: Kultūros fondas, 1960¹; Vilnius: Sietynas, 1990²).

¹⁰ *Slavica-Katalog der Landesbibliothek Gotha mit 16 Kunstdrucktafeln*, bearbeitet von Helmut Claus, (*Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas*, t. 10), Berlin: Akademie-Verlag, 1961, p. 285, Nr. 2218.

40 metų. Reikalas tas, kad mūsų analizuojamo spaudinio nėra monumentalių XVI a. knygų, išleistų vokiškai kalbančiuose kraštuose, sąrašo (VD16) popierinėje versijoje¹¹, jis atsirado tik skaitmeninėje versijoje (kodas ZV 6919). Juozas Tumelis, daug metų rengęs Lietuvos XVI a. knygų sąvadą, *Elegijos* ir jos autoriaus taip pat nemini¹², nors po ranka turėjo minėtąjį 1961 m. katalogą¹³.

Didžiausi nuopelnai įvedant spaudinį į platesnę bibliografinę apyvartą priklauso Sigitui ir Daivai Narbutams, kurie, remdamiesi Gotoje saugomu egzemplioriumi, 2002 m. pirmą kartą tinkamai aprašė jį XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašė¹⁴. XXI a. senųjų knygų aprašams vis labiau keliantis į internetą, *Elegija* tapo lengvai randama minėtoje VD16 internetinėje versijoje, o išsamiausiai aprašyta Gotos tyrimų bibliotekos internetiniame kataloge¹⁵.

EGZEMPLIORIAI

Iš to, kas pasakyta, plaukia, kad per 450 metų, prabėgusių nuo spaudinio pasirodymo, bibliografams buvo žinomi vos du *Elegijos* egzemplioriai. Janockio aprašyto egzemplioriaus likimas nežinomas. Jis arba žuvo dėl istorijos negandų, ištikusių Zaluskių biblioteką¹⁶, arba geriausiu atveju dar laukia savo valandos, kol bus iš naujo iškeltas į dienos šviesą. Vienintelis žinomas egzempliorius, vadinamasis

¹¹ *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*, t. 1–25, Stuttgart: Anton Hiersemann, 1983–2000.

¹² Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 130, b. 2630 (Juozo Tumelio spaudai (pa)rengto Lietuvos XVI a. knygų sąvado mašinraštis).

¹³ Tai galima paaiškinti nebent tuo, kad katalogo rengėjas Helmutas Clausas, perteikdamas *Elegijos* antraštę, praleido esminį faktą, kad Martynas Gradovskis yra *Caunensis*, t. y. galėjo praspūsti pro akis, kad tai su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste susijęs asmuo, nes pati bibliografinė pozicija įterpta į skyrių, pavadintą „Lenkija“.

¹⁴ *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, sudarė / concinnaverunt Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, Nr. 86.

¹⁵ Forschungsbibliothek Gotha (FBG): <https://opac.uni-erfurt.de/DB=1/LNG=DU/CMD?ACTSRCHA&IKT=1016&SRT=YOP&TRM=Gradowski%2C+Marcin&suchen=Suchen>. Pagrindinius analizuojamo spaudinio duomenis internete galima rasti surinkus žodžius „Gradowski (Gradovius), Elegia, 1561“.

¹⁶ 1795 m. okupacinės Rusijos imperijos valdžios ji buvo konfiskuota ir išvežta į Peterburgą. Po 1921 m. Rygos taikos sutarties dalis rinkinių grąžinta į Varšuvą, atiduota Lenkijos nacionalinei bibliotekai, kur sudegė 1944 m., naciams tyčia naikinant lenkų kultūros įstaigas. Zaluskių bibliotekos likučių turi daugelis Lenkijos ir Rusijos bibliotekų.

unikatas, dabar saugomas, kaip minėta, Vokietijoje, Gotos tyrimų bibliotekoje (*Forschungsbibliothek Gotha*), kuri yra savarankiškas Erfurto universiteto mokslo tyrimų padalinys, nuo seno įsikūręs per 20 km nuo Erfurto esančiame Gotos mieste, Fridenšteino pilyje (*Friedenstein Schloss*). Knygos signatūra – Phil. 4° 00203/05. Tai vos 8 lapų spaudinukas *in quarto* viename konvoliute, kuri sudaro net 170 (!) panašių proginių kūrinių. Savaiame suprantama, viso konvoliuto turinio straipsnyje perteikti neįmanoma¹⁷. *Elegijos* eilės numeris minėtajame konvoliute yra keturioliktas. Be jau nurodyto titulinio lapo, knygelę sudaro:

1) Kasparo Langerfeldo iš Karaliaučiaus epigrama, adresuota Martynui Gradovskiui (18 eil., lapas [A_iv]);

2) Martyno Gradovskio iš Kauno dedikacija Vilniaus vaivadais kunigaikščiui Mikalojui Radvilai Juodajam (68 eil., l. A_{ii}r-v, A_{iii}r);

3) Martyno Gradovskio „Elegija apie mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus prisikėlimą“ (270 eil., l. A_{iii}v–B_{iiii}r).

Daugiau smulkmenų apie Gotos egzempliorių bus pateikta tolesnėse straipsnio dalyse. Nepaisant didžiulio visame pasaulyje pastaruoju metu vykdomo senųjų knygų skaitmeninimo vajaus, mus dominantis spaudinys vaizdų pavidalu internete kol kas neprieinamas (paskutinį kartą tikrinta 2018 m. spalio mėn.). Narbutų pastangomis Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka turi juodai baltą *Elegijos* kserokopiją (šifras 79154), o visi tie, kurie susidomės šia knyga, jos kopiją dabar gali lengvai užsisakyti susisiekę su Gotos tyrimų biblioteka.

ISTORIOGRAFIJA

Kaip galima numanyti iš aprašytos spaudinio bibliografijos istorijos, *Elegija* senosios Lietuvos literatūros ir istorijos darbuose minima labai retai. Regis, pirmoji apie ją užsiminė Ingė Lukšaitė savo *opus magnum*¹⁸. Neperžiūrėjęs tuo

¹⁷ Jį galima išvysti Erfurto universiteto bibliotekos internetiniame kataloge, paieškos laukelyje pasirinkus SGN [Signatur] ir įrašius signatūrą tokiu formatu: *phil.400203/05?*.

¹⁸ Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis)*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 544, išn. 113: „M. Radvilai Juodajam dedikuotą *Elegia de Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi* [s. l.] 1571 m. išleido Martinus Gradovius Caunensis Lituanus. Galima manyti, kad Martynas ir Jonas buvo vienos kartos, vienos giminės asmenys, o Pranciškus – kurio

metu jau pasirodžiusio Narbutų katalogo, Lukšaitės netikslumus pakartojo Zigmantas Kiaupa¹⁹. Narbutai XV–XVI a. Lietuvos lotyniškųjų knygų katalogo įvade, remdamiesi Tumelio nuomone, paminėjo jo spėjimą, kad „Lietuvos Braštoje 1561 m. galėjo pasirodyti [...] Martyno Gradausko „Elegija apie mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus prisikėlimą [...], kurios egzempliorius be leidimo vietos saugomas Krašto bibliotekoje Gotoje“²⁰. Analizuojamas spaudinys probėgšmais minimas ir kai kuriuose kituose darbuose, pasirodžiusiuose po 2002 m.²¹

STRAIPSNIO UŽDAVINIAI

Iš to, kas išdėstyta, ryškėja tokie dalykai: 1) iki šiol tiksliai neaišku, ar knygos autorius Martynas Gradovskis buvo miestietis, ar bajoras; 2) nieko nežinoma apie jį patį; 3) nežinoma net tai, kur *Elegija* buvo išspausdinta. Tad tolesnių svarstymų uždaviniai yra šie: 1) nustatyti tikslią *Elegijos* spausdinimo vietą; 2) įrodyti, kad Martynas Gradovskis tikrai buvo miestietis; 3) pristatyti jo asmenį ir šeimą, iš kurios jis kilęs; 4) atskleisti platesnį šios knygelės kultūrinį ir literatūrinį kontekstą.

SPAUDOS VIETA

Visuose naujausiuose bibliografiniuose šaltiniuose (VD16, Narbutų XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašė, Gotos tyrimų bibliotekos elektroniniame

nors iš jų palikuonis.“ Tas pat pakartota vokiškame monografijos vertime: Ingė Lukšaitė, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen (1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts)*, übersetzt von Lilija Künstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017, p. 549, išn. 114.

¹⁹ Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija. I tomas: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 355: „1571 m. Mikalojui Radvilai Juodajam dedikuotą *Elegia de Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi* išleido Martynas Gradovskis (*Martinus Gradovius Caunensis Lituanus*). Tai buvo bajorų, Radvilų klientų giminė. Bet viena Gradovskių šaka buvo įsikūrusi Kaune, XVI a. ji davė miesto tarybos tarėjų ir burmistrų. Martynas Gradovskis turėjo būti kilęs, kaip rodo jo prievardis Caunensis, iš šios šakos.“

²⁰ *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, p. 14.

²¹ *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė S. Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 72.

kataloge), remiantis tuo, kad spaudinio antraštiniame lape vieta nenurodyta, teigiama, kad ji nežinoma. Kraszewskis spėjo, kad knyga galėjo būti išspausdinta Vilniuje, o Tumelis – kad Lietuvos Breste (Brastoje). Kaip buvo iš tikrųjų?

Nors spaudos vieta antraštiniame lape iš tiesų nenurodyta, ją nesunku nustatyti iš paties kūrinio. Antai Martyno Gradovskio dedikacijoje Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilui Juodajam yra tokios dvi reikšmingos eilutės:

[...] accipe missa tibi placato munera vultu
hinc, ubi Marchiacos Odera findit agros [...]

[...] priimk nuolankiu veidu nuolankiai tau pasiūstas dovanas
iš čia, kur Oderis skrodžia Marchijos laukus [...]

Kas yra Oderis ir Marchija? Oderis – tai, be abejonės, Oderio (vokiškai), arba Odros (lenkiškai ir čekiškai), upė, dabar skirianti Vokietiją ir Lenkiją. Marchija – istorinė Brandenburgo markgrafystė, kurios valdovas buvo Šv. Romos imperijos elektorius, t. y. turėjo teisę rinkti imperatorių. Kokie Brandenburgo markgrafystės miestai XVI a. viduryje buvo įsikūrę prie Oderio upės? Iš daugelio smulkesnių vietovių dėmesį iš karto patraukia Frankfurtas prie Oderio, savivaldaus miesto teises gavęs dar 1253 m. Čia nuo 1506 m. veikė universitetas. Tai, kad knyga pasirodė būtent Frankfurte prie Oderio, byloja ir kiti faktai, susiję su *Elegijos* autoriaus Martyno Gradovskio gyvenimo aplinkybėmis. Apie tai bus kalbama toliau. VD16 duomenimis, 1561 m. Frankfurte prie Oderio buvo išspausdintos net 28 knygos²². Taigi *Elegija* nuo šiol bus jau 29 knyga. XVI a. viduryje šiame mieste knygas spaudė vienintelė Johanno Eichorno (1524–1583) spaustuvė, veikusi, sprendžiant pagal išleistas knygas, 1549–1583 m.²³. Dalis šio spaustuvininko knygų išeidavo nenurodant pavardės. Kodėl *Elegijos* atveju buvo nenurodytas net miestas, galima tik spėlioti.

²² Žr. VD16, susiaurinus paiešką pagal 1561 metus ir Frankfurtą prie Oderio (Frankfurt/Oder).

²³ *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*, [t. 25:] III. Abteilung. Register der Druckorte, Drucker, Verleger und Erscheinungsjahre, Stuttgart: Anton Hiersemann, 2000, p. 111–113.

Iš anksčiau pateiktų citatų matyti, kad dauguma rašiusiųjų apie *Elegiją*, nematę paties kūrinio ir remdamiesi visų kartojama antrašte, abejojo, ar joje minimas Martynas Gradovskis buvo Kauno miestietis, ar galbūt bajoras. Tokias abejones ypač stiprino žinomas faktas, kad Žemaitijoje ir Kauno paviete gyveno Gradovskių bajorų šaka²⁴. Vienintelis Kiaupa spėjo, kad Martynas Gradovskis turi būti siejamas su Kauno miestiečių Gradovskių šaka. Problema ta, kad XVI a. pirmojoje pusėje Kaune gyveno bent dvi miestiečių Gradovskių šeimos, o nekilnojamojo turto mieste turėjo taip pat bajoriškosios Gradovskių šakos atstovai. Tai, kad *Elegijos* autorius Martynas Gradovskis buvo kilęs iš Kauno miestiečių, įrodo kitos jo dedikacijos Mikalojui Radvilui Juodajam eilutės:

Quam foveas animi pro bonitate tui,
id petit, id genitor votis ardentibus optat,
impositum Caunae qui gerit urbis onus,
undique caeruleo quam Memela flumine cingit,
clarior haud patriam quo rigat amnis humum.

Kad dėl savo širdies gerumo būtum jai palankus,
prašo, karštai pageidauja ir [mano] tėvas,
einantis pavestas pareigas Kauno mieste,
kurį mėlynais vandenimis iš visur juosia Nemunas,
už kurį nėra garsesnės upės, drėkinančios gimtąją žemę.

Žodžiai *id petit, id genitor votis ardentibus optat, impositum Caunae qui gerit urbis onus* gali būti taikomi tik vienam iš miestiečių Gradovskių, būtent Simonui Gradovskiui, kuris tuo metu buvo Kauno burmistras, nes kitos Gradovskių šeimos atstovai – vyresnysis ir jaunesnysis Stanislovai Gradovskiai²⁵ – jokių pareigų miesto įstaigose niekada nėjo.

²⁴ Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 315.

²⁵ Stanislovas Gradovskis (vyresnysis) mirė prieš 1540 m., o jo sūnus Stanislovas Gradovskis (jaunesnysis) – po 1565 m.

Elegijos autoriaus biografija ir šeimos, iš kurios jis kilęs, istorija iki šiol apgaubta nežinomybės skraistės. Norint ją praskleisti, pirmiausia reikia aptarti šaltinius, kuriais remiantis galima tai daryti. Pagrindinis šaltinis – rankraštinės Kauno miesto savivaldos įstaigų – tarybos ir vaito – knygos, kurių kol kas paskelbtos tik trys²⁶, o dar viena parengta spaudai, bet neišleista²⁷. XVI a. pirmosios pusės ir XVI a. pabaigos medžiagą reikia atskirai peržiūrėti *de visu*. Dėl riboto laiko ir minėtųjų knygų apimties tai buvo galima padaryti tik prognoze, todėl ateityje gali paaiškėti naujų dalykų.

Apie Martyną Gradovskį kol kas žinome, deja, tik keturis tvirtus faktus. Pirmas, jis buvo Kauno miestiečio, suolininko, tarėjo ir galiausiai burmistro Simono Gradovskio sūnus. Turėjo gimti Kaune. Tikslūs gimimo metai nežinomi, bet, sprendžiant iš toliau išdėstysimų faktų, tai turėjo įvykti maždaug 1540 m. Galimà dvejų trijų metų paklaida į vieną ir į kitą pusę, tikėtina, kad jis gimė veikiausiai 1540–1543 m., nes kūrinys apie save kalba taip:

Carmina sunt, fateor, iuvenili condita plectro [...]

Sic me quando virum maturis fecerit annis

tempus [...]

Pripažįstu, kad šios giesmės sukurtos jaunučio poeto [...]

Kai bėgant metams aš tapsiu vyru [...]

Taip galėjo rašyti tik dar labai jaunas žmogus. Apie jo vaikystę ir paauglystę, be šeimos istorijos, kuri bus aptarta toliau, nieko konkretaus pasakyti negalima.

²⁶ *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1555–1564*, parengė / edidit Darius Antanavičius, lietuviškas santraukas parašė Linas Plankis / summaria actorum Lituhanice composuit Linas Plankis, Vilnius: Baltijos kopija, 2013; *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Vaito knyga 1561–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber advocatialis 1561–164*, parengė / edidit Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius: Baltijos kopija, 2013; *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1568–1570/1571 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1568–1570/1571*, parengė / edidit Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

²⁷ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau VUB RS), fondas 7, Kauno magistrato aktai, Kauno vaito 1564–1568 m. aktų knyga. Ji prieinama internete: <http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/kolekcija/kauno-magistrato>.

Antras tikras faktas – 1559 m. mes jį sutinkame ne kur kitur, o būtent Frankfurto prie Oderio universitete, į kurio studentus, sumokėjęs 12 grašių mokestį, jis buvo įrašytas pavasario semestre po šv. Jurgio, t. y. po 1559 m. balandžio 23 d.²⁸. (Tai, beje, dar vienas argumentas, įrodantis, kur buvo išspausdinta *Elegija*.) Žinutę apie Martyno Gradovskio studijas Frankfurte prie Oderio pirmas pastebėjo ir paskelbė Vaclovas Biržiška²⁹. Įdomu, kad kelią į šią universitetą ir pavyzdį ten studijuoti Martynui Gradovskiui parodė Kauno miesto galvos sūnus. Mat 1556 m. Frankfurto prie Oderio universitete mokėsi tuomečio Kauno tarėjo, nuo 1557 m. – burmistro, o nuo 1558 m. – Kauno vaito Motiejaus Heino (mirė 1576 m.) sūnus Martynas Heinas³⁰. Nėra jokių abejonių, kad vaitas Motiejus Heinas Kaune palaikė ryšius su Martyno Gradovskio tėvu, burmistru Simonu Gradovskiu, kuriam teko finansinė sūnaus išmokslinimo našta, be to, visai įmanoma, kad tarpusavyje bendravo ir jų sūnūs, todėl Frankfurto prie Oderio universiteto pasirinkimas buvo akivaizdžiai motyvuotas ir artimiausios aplinkos rekomenduotas.

Trečia, Frankfurte prie Oderio Martynas gyveno (su pertraukomis ar be jų) iki pat 1561 m., o 1561 m. pradžioje čia sukūrė ir paskelbė savąją *Elegiją*. Jos antraštėje, po autoriaus pavardės, dar yra santrumpa *L*. Ji veikiausiai reiškia *licentiatus (-o)*, t. y. pasiektą mokslo laipsnį. Ką Martynas Gradovskis studijavo Frankfurto prie Oderio universitete, deja, neaišku. Licenciatas paprastai būdavo suteikiamas laisvųjų menų studentams.

Ketvirtas ir, deja, kol kas paskutinis tikras faktas – jo mirties data. Tiksliai žinome, kad jis mirė 1569 m. pradžioje Gdanske. Šį dalyką reikia pakomentuoti plačiau. Su Martyno mirtimi susiję trys įrašai Kauno tarybos 1568–1571 m. knygoje³¹. Ankstyviausias jų pažymėtas 1569 m. gegužės 6 d. data. Tą dieną

²⁸ Ernst Friedlaender, *Ältere Universitäts-Matrikeln. Universität Frankfurt an der Oder*, t. 1, (Publikationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven, t. 32), Leipzig: S. Hirzel, 1887, p. 154: „Martinus Gradowsky Lithuanus“.

²⁹ Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago: Lituaniistikos instituto leidykla, 1987, p. 47, 110.

³⁰ Ernst Friedlaender, *Ältere Universitäts-Matrikeln. Universität Frankfurt an der Oder*, t. 1, p. 141; Vaclovas Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, p. 47, 113; *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1555–1564*, Nr. 1100.

³¹ *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1568–1570/1571 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1568–1570/1571*, Nr. 234, 245–246.

Simono Gradovskio atstovas Jonas Husovskis kreipėsi į tarybą prašydamas išduoti raštišką patvirtinimą (liudijimą), kad velionis Martynas Gradovskis gimė teisėtoje Simono Gradovskio ir jo žmonos Barboros santuokoje. Dar įdomesnis 1569 m. gegužės 18 d. įrašas. Iš jo aiškėja, kad velionio Martyno Gradovskio turto, likusio po mirties, atgavimu turįs pasirūpinti Gdansko tarėjo Albrechto Gyzės (Giese; 1524–1580)³² tarnas Jokūbas Heidmanas jaunesnysis. Gdanskas, kaip Martyno Gradovskio mirties vieta, tiesiai nėra minimas, bet turint galvoje, kokio miesto asmuo buvo pasitelktas velionio turtui perimti, tai yra daugiau nei akivaizdu. Ką Martynas Gradovskis veikė Gdanske ir kiek ten gyveno, galima tik spėlioti. Įmanomos dvi versijos. Pirmą – jis buvo jau persikėlęs iš Kauno į Gdanską, t. y. davęs priesaiką ir tapęs Gdansko miestiečiu. Antrą – atvyko į Gdanską tik trumpam su savo ar tėvo reikalais ir netikėtai mirė. Jei būtų teisinga antroji versija, galimybių sužinoti, ką Martynas 1569 m. veikė Gdanske, beveik nėra. Labai preliminarios mūsų paieškos rasti kokių nors žinių apie Martyną Gradovskį Gdansko miesto įstaigų 1568–1570 m. aktų knygose kol kas buvo bevaisės³³. Galbūt kas nors bus rasta ateityje. Šiaip ar taip, net iš tų faktų, kuriuos pavyko nustatyti, aiškėja, kad Martynas Gradovskis mirė sulaukęs daugį daugiausia 25–30 metų, nespėjęs plačiau pasireikšti ar padaryti didesnės karjeros, todėl ir žinių apie jį išlikusiuose šaltiniuose labai mažai.

SIMONO GRADOVSKIO ŠEIMA

Kur kas daugiau galime pasakyti apie šeimą, kurioje Martynas Gradovskis gimė. Tai šiek tiek kompensuos žinių apie patį *Elegijos* autorių stygių. Ilgametis

³² Apie jį plačiau žr. Marian Pelczar, „Giese Albrecht“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1948–1958, p. 452–453.

³³ Pasirinktina peržiūrėjome dvi minėtųjų metų Gdansko suolininkų teismo knygas (žr. Archiwum Państwowe w Gdańsku, f. 300, 43 [Akta miasta Gdańska–Schöffengericht = Sąd Ławniczy], Nr. 12 ir 13. Taip pat buvo peržiūrėtas archyvo darbuotojų parengtas mašinraštis „Katalog testamentów z lat 1473–1813 oraz intercyz ślubnych z lat 1600–1809 ingrosowanych w księgach ławniczych Głównego M. Gdańska“ ir senasis *Danziger Inventar 1531–1591*, bearbeitet von Paul Simson, (*Inventare Hansischer Archive des 16. Jahrhunderts*, t. 3), München–Leipzig, 1913. Juose Martynas Gradovskis taip pat neminimas. Daugiau apie šio archyvo fondus žr. *Archiwum Państwowe w Gdańsku. Przewodnik po zasobie do 1945 roku*, opracował Czesław Biernat, Warszawa–Łódź: PWN, 1992.

Kauno burmistras Simonas Gradovskis – viena ryškiausių figūrų XVI a. vidurio–antrosios pusės Kaune. Jo paminėjimų galima rasti visose išlikusiose rankraštinėse XVI a. Kauno tarybos ar vaito aktų knygose. Daugiausia jų yra tarybos knygose, kurių iš mus dominančio laikotarpio, išliko, deja, vos trys, o vaito knygose Simonas Gradovskis minimas palyginti retai.

Pirmiausia reikia tarti keletą žodžių apie pačių Gradovskių ištakas. Pavardė byloja lenkišką kilmę. Tą patį teigia ir Saviščevas kalbėdamas apie bajorišką Gradovskių šaką Žemaitijoje³⁴. Kitas dalykas, kad dėl XVI a. pradžios Kauno istorijos šaltinių stygiaus sunku tiksliai nustatyti, ar Simonas Gradovskis buvo pirmos, ar bent antros kartos atvykėlis. Turint galvoje tolesnę jo karjerą miesto pareigūnų hierarchijoje, sunku patikėti, kad tai galėjo pavykti jau pirmos kartos atvykėliui, ypač žinant senųjų šeimų, sudariusių visų magdeburginių miestų valdžios „grietinėle“, nenorą įsileisti į aukščiausią miesto valdžią naujųjų miestiečių. Antra vertus, galėjo būti ir išimčių. Simonas Gradovskis ir 1539–1540 m. miręs Stanislovas Gradovskis³⁵ buvo, matyt, giminės (broliai arba pusbroliai?), tai gali paaiškėti ateityje paskelbus seniausią Kauno tarybos knygą.

Užbėgant į priekį, dar reikia stabtelėti prie galimo klausimo, kas siejo miestietišką ir bajorišką Gradovskių šaką, kuri davė žinomą XVI a. pabaigos literatą – Pranciškų Gradovskį (Gradauską), 1582 m. išleidusį *Hodoeporicon Moschicum* (Žygį į Maskvą). Atsakymas – niekas, tik ta pati pavardė. Saviščevo spėjimas³⁶ atsirado, matyt, per neapsižiūrėjimą arba norą nurodyti kuo daugiau faktų. Vienintelis mums žinomas bajorų Gradovskių giminystės ryšys su Kauno miestiečiais eina per Kauno vaitą Jurgį Pečiūgą (Pieczuga; mirė 1558 m.), kurio žmona Klara buvo Didžiųjų Dirvėnų tijosno Jono Gradovskio ir jo brolio Kasparo Gradovskio sesuo³⁷.

³⁴ Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, p. 315.

³⁵ Jolanta Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 221, Nr. 2.

³⁶ Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, p. 316: „Šiaip ar taip, įmanoma, kad jo broliai galėjo būti Simonas, Petras ir Mikalojus Gradovskiai. Simonas Gradovskis 1562 m. ėjo Kauno burmistro pareigas.“ Ta pati klaida daroma ir kitų tyrėjų (žr. Grzegorz Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 232).

³⁷ *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1555–1564*, Nr. 349.

Simonas Gradovskis turėjo gimti apie 1510–1515 m. Jau seniausioje Kauno tarybos knygoje³⁸ jis minimas daugelyje įrašų, pradedant 1534–1535 m.³⁹ Beveik visi paminėjimai susiję su ginčais dėl jo žmonos turto perėmimo. Reikalas tas, kad 1535 m. Simonas Gradovskis jau buvo vedęs Kauno miestiečio Baltramiejaus Sakano (Sakonio, Sakūno), vadinto tiesiog Barčiumi ir mirusio 1519 m., dukterį Barborą Barčiūtę⁴⁰.

Baltramiejus Sakanas buvo labai pasiturintis miestietis. 1519 m. liepos 17 d. prieš mirtį sudarė testamentą, palikdamas daug visokio gero: kelis namus ir žemės sklypus, prekybos kioską Vilniuje, įvairių prekių (pavyzdžiui, keliolika laštų druskos), 200 kapų grašių grynais, taip pat 142,5 kapos grašių paskolų kitiems asmenims. Iš santuokos su Jurgio Petkavičiaus (Petkevičiaus) nežinomo vardo dukra jis turėjo du vaikus: dukrą Barborą ir sūnų Joną Barčių, kuriems užrašytą turtą padalijo per pusę. Po Sakano mirties uošvis Petkavičius ėmė oficialiai globoti jo mažamečius vaikus ir perėmė visą jiems užrašytą turtą. Sulaukusi pilnametystės, Barbora Barčiūtė apie 1535 m. buvo ištekinta už Simono Gradovskio, kuriam Petkavičiaus našlė Kotryna Petkavičienė po vestuvių, vykdydama Sakano testamentą, pagal inventorių iškart perdavė velionio turto dalį. Kita dalis atiteko Petkavičienės sūnui Pranciškui ir žentui Sebastijonui Lovičiui (Łowicz), su kuriais Simonas Gradovskis ir Jonas Barčius pradėjo bylinėtis teismuose. Pastaroji byla truko iki 1539 m, kada Jonas Barčius mirė Kaune nuo maro. 1540 m. pateikęs kažkokią apeliaciją valdovės Bonos teismui, Simonas Gradovskis, veikdamas kaip savo žmonos Barbaros atstovas, gavo jos teises patvirtinantį teismo nutarimą, o 1541 m. sudarė su Sebastijonu Lovičiumi taikos sutartį ir susigrąžino antrąją Baltramiejaus Sakano turto dalį. Taip jis tapo viso Sakano vaikams užrašyto turto savininku, apsigyveno jo namuose Didžiojoje gatvėje, priešais parapinę Šv. Petro bažnyčią (labai tikėtina, kad pirmasis Kauno poetas Martynas Gradovskis gimė būtent

³⁸ VUB RS, fondas 7, Kauno magistrato aktai, 1522–1545 m. tarybos aktų knyga (13838/1). Ji prieinama internete: <http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/kolekcija/kauno-magistrato>.

³⁹ *Ibid.*, l. 74v (Nr. 122), 75 (Nr. 124), 85–88 (Nr. 140–143), 93–96v (Nr. 155), 139v (Nr. 300), 146v–148 (Nr. 321–322), 149 (Nr. 328–329), 151v–152v (du išplėsti lapai, kurių liko tik skutai), 161v (Nr. 370), 180v (Nr. 430–431), 183 (Nr. 436), 210v (Nr. 528), 211 (Nr. 532).

⁴⁰ Tolesnėje pastraipoje nurodomi faktai perimti iš kito mūsų darbo (žr. Darius Antanavičius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 107–146).

šiam tiksliai neidentifikuojamame name, kuris stovėjo dabartinėje Vilniaus gatvėje, priešais Kauno katedrą), taip pat išnuomojo Kauno miestiečiui Valentinui Širakui (*Szirak*) dar vieną Sakano namą Muitinės gatvėje, ant kampo, šalia Jono Kopo namo.

Net ir nežinant visų Simono Gradovskio biografijos smulkmenų, vien iš to, kas išdėstyta, galima spėti, kad vedybos su Barbora Barčiūte suteikė jam tvirtą materialinį pagrindą tolesnei karjerai: bent nuo 1544 m. jis buvo Kauno suolininkas⁴¹, o jau 1550 m. užlipo ant aukščiausio savivaldaus miesto pareigūno laiptelio – tapo burmistru⁴², kuriuo minimas daugiau kaip dvidešimt metų. Nėra abejonės, kad prieš tapdamas burmistru jis pirma turėjo eiti tarėjo pareigas, nes tokios buvo savivaldaus miesto pareigūno karjeros pakopos (suolininkas → tarėjas → burmistras), bet dėl 1546–1549 m. laikotarpio „skylės“ Kauno savivaldos įstaigų knygoje, nustatyti tikslią datą bus tikriausiai nebeįmanoma⁴³.

Simonas ir Barbora Gradovskiai dar susilaukė sūnaus Jono Gradovskio, kuris vėliau pats tapo Kauno burmistru ir mirė 1606 m., palikęs 19 knygų bibliotekėlę⁴⁴. Kuris iš sūnų buvo vyriausias, tiksliai neaišku, bet galima spėti, kad kaip tik Martynas Gradovskis. Be dviejų savo vaikų, nuo 1539 m. Gradovskių šeimoje taip pat augo įsūnis – Barboros Barčiūtės-Gradovskienės brolio Jono Barčiaus, mirusio Kaune 1539 m. per marą, mažametis sūnus Jonas Barčionis.

⁴¹ VUB RS, fondas 7, Kauno magistrato aktai, 1544 m. vaito aktų knyga (13839), l. 3, Nr. 116 (1544-04-11): „Тегож дня становши перед паномъ воитом Матис и подал моц пану Симонову Градовскому лавнику [...]“; VUB RS, fondas 7, Kauno magistrato aktai, 1522–1545 m. tarybos aktų knyga (13838/1), l. 211, Nr. 532 (1544-05-21): „Coram consulatu comparentes famati Hanus Czisman consul et Simon Gradovsky scabinus [...]“.

⁴² Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Senieji aktai [SA], kn. 13842 (Kauno vaito 1550–1555 m. aktų knyga), l. 54v, sen. pag. l. 52v (1550-08-15): „pan Symon Gradowski bu[rmistrz] [...]“.

⁴³ 1550 m. datai neprieštarauja vėlesnis 1551-12-03 (?) įrašas vienoje Palenkės vaivadijos knygoje, kurioje įrašytos šios vaivadijos žemių bajorų ir LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių apeliacijos valdovo teismui (plačiau žr. Darius Antanavičius, „Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, Nr. 87). Reikalas tas, kad lotyniškas terminas *proconsul* (burmistras) knygų raštininkų per klaidą būdavo parašomas praleidžiant priešdėlį *pro*, ir žodis *consul* jau reikšdavo tarėją, nors pats asmuo iš tikrųjų būdavo burmistras. Ar įsivėlė klaida, ar ne, galima nustatyti tik lyginant kelis šaltinius. Šiuo atveju įrašas vaito knygoje yra patikimesnis, nes Simonas Gradovskis, kaip burmistras, minimas ir toliau.

⁴⁴ Zigmantas Kiaupa, „Kauniečių knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, in: *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. Teminis mokslo darbų rinkinys*, Vilnius: LTSR VRB, 1985, p. 6–7.

Sulaukęs pilnametystės, jis sugadino daug nervų senstančiam patėviui Simonui Gradovskiui, o šiam mirus – ir savo netikram broliui Jonui Gradovskiui, tris dešimtmečius su pertraukomis atkakliai bylinėjęs dėl neatidalytos senelio Baltramiejaus Sakano ir tėvo Jono Barčiaus turto dalies. Visa ši istorija išsamiai išdėstyta minėtajame mūsų straipsnyje, todėl čia jos nekartosime. Pakartosime tik vieną smulkmeną, įrodančią, kad Simonas Gradovskis buvo platesnio aki-račio ir šviesesnių siekių žmogus. Viename iš šios bylos dokumentų minima, kad jis dvidešimt metų patirdamas nemažų išlaidų išlaikęs Joną Barčionį, kol šis buvęs nepilnametis, „ir pasirūpinęs išlavinti jį mokyklose ir išmokyti kalbų svečiuose kraštuose“⁴⁵. Žodžiai apie lavinimą mokyklose ir kalbų mokymą svečiuose kraštuose visai gali reikšti Jono Barčionio universitetines studijas. Jei tai būtų tiesa, išeitų, kad Simonas Gradovskis finansavo net tik sūnaus Martyno Gradovskio, bet ir įšūnio Jono Barčionio studijas užsienyje.

Barbora Barčiūtė-Gradovskienė mirė apytikriai XVI a. šeštą dešimtmetį. Po jos mirties Simonas Gradovskis vedė antrą kartą. Jo žmona tapo veikiausiai kita miestietė, kurios žinome tik vardą – Regina. Pirmą kartą šaltiniuose ji minima 1562 m.⁴⁶. 1563 m. vienintelį kartą taip pat minima Simono Gradovskio dukra Barbora⁴⁷. Tai, kad nežinome tikslų pirmosios Gradovskio žmonos Barbaros mirties metų, o pats Simonas tuo metu jau buvo vedęs antrą kartą, neleidžia nustatyti, kuri žmona pagimdė jam šią dukterį. Pats Simonas Gradovskis mirė XVI a. aštuntąjį dešimtmetį (po 1571 m.), nustatyti tikslią datą bus, deja, neįmanoma, nes iki mūsų dienų neišliko nė vienos šio dešimtmečio Kauno savivaldos įstaigų aktų knygos.

AS MENYS

Martyno Gradovskio sukurta ir išleista *Elegija* įdomi įvairiais požiūriais. Pirmiausia apžvelgsime su ja susijusius asmenis. Kūrinyms dedikuotas LDK evangelikų šalui Mikalojui Radvilui Juodajam. Dedicacijoje Martynas

⁴⁵ Darius Antanavičius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje“, p. 137.

⁴⁶ *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Vaito knyga 1561–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber advocatialis 1561–164*, Nr. 907.

⁴⁷ *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1555–1564*, Nr. 1207.

Gradovskis, laikydamasis savo meto įsiteikimo meno kanonų, kalba apie savo, kaip poeto, menkumą:

Carmina sunt, fateor, iuvenili condita plectro
et vix tam claro principe digna legi.

[...]

Sic me quando virum maturis fecerit annis
tempus et ingenii gratia dives erit,
Musica tum rursus me tangere plectra iuvabit,
carmina quaeque legas his meliora canam.

Pripažįstu, kad šios giesmės sukurtos jaunučio poeto
ir vargiai yra vertos, kad jas skaitytų toks garsus kunigaikštis.

[...]

Kai bėgant metams aš tapsiu vyru
ir įgausiu daugiau talento,
tada vėl galėsiu imtis Mūzų lyros
ir sudėti geresnių už šias giesmių, kad jas skaitytumei.

Toliau yra mums kur kas svarbesnė mintis, įrodanti, kas iš tikrųjų buvo
kūrinio dedikavimo Radvilui Juodajam iniciatorius:

Dignus es, ut docto celebreris carmine vatum,
pulchrius in vita quo nihil orbis habet,
utque tibi curae sit nostra Camaena, precamur.

Quam foveas animi pro bonitate tui,
id petit, id genitor votis ardentibus optat [...]

Esi vertas būti šlovinamas mokytomis poetų giesmėmis tu,
už kurį pasaulis [šiąme] gyvenime neturi nieko gražesnio,
todėl prašome rūpintis mūsų Kamena.

Kad dėl savo širdies gerumo būtum jai palankus,
prašo, karštai pageidauja ir [mano] tėvas [...]

Taigi Martynas Gradovskis dedikavo savo kūrinį Radvilui Juodajam neabejotinai paakintas tėvo, kuriam buvo, matyt, kažkuo naudinga įsiteikti įtakingiausiam LDK didikui. Apie Simono Gradovskio ir Radvilo Juodojo ryšius kol kas nieko nežinoma, bet nepamiřtina, kad pastarasis nuo 1558 m. iki mirties 1565 m. buvo Kauno seniūnas, o 1562 m. rugsėjo 18 d. net buvo atvykęs į Kauną⁴⁸ pasitikti Suomijos kunigaikščio Jono Vazos, kuris vyko į Vilnių į savo vestuves su Žygimanto Augusto seserimi Kotryna. Todėl visai įmanoma, kad 1561 m. Kauno burmistras arba jau buvo pažįstamas su Juoduoju, arba ieškojo progos įsiteikti.

Elegiją palydi Kasparo Langferfeldo iš Karaliaučiaus epigrama, skirta jos autoriui. Joje Langerfeldas vadina Martyną Gradovskį širdies broliu:

Sunt igitur laudanda tui monumenta laboris,
quod decoras Christi versibus acta tuis.
Perge sequi Musas doctisque favere Camoenis,
o Martine mihi frateris amate loco [...].

Todėl vertas pagyrimo tavo darbo paminklas,
kad savo eilėmis šlovini Kristaus darbus.
Ir toliau sek Mūzoms įkandin ir būk atsidavęs mokytojoms
Kamenoms, o Martynai, mano mylimas kaip brolis [...].

Toks apibūdinimas liudija itin artimus abiejų draugų santykius. Apie Kasparą Langerfeldą žinoma mažai. Jis buvo Karaliaučiaus burmistro Petro Langerfeldo, mirusio 1557 m., sūnus. Gimimo data nurodomi apytikriai 1540-ieji metai. Nuo 1556 m. mokėsi Frankfurto prie Oderio universitete⁴⁹. 1558 m. čia išleido savo *Elegiją*, skirtą velioniui tėvui pagerbti⁵⁰, o 1559 m. – Padėkos giesmę

⁴⁸ Józef Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński, (Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. 22)*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1939, p. 408.

⁴⁹ Ernst Friedlaender, *Ältere Universitäts-Matrikeln. Universität Frankfurt an der Oder*, t. 1, p. 138.

⁵⁰ *Elegia Casparis Langerfeldii de obitu prudentissimi viri Petri Langerfeldii senatoris Regio-montani in Prussia etc., patris sui amantissimi*, Francforti ad Oderam: Iohannes Eichorn, 1558 [VD16 ZV 19270].

(*Carmen gratulatorium*)⁵¹, tais pačiais metais Karaliaučiuje išspausdintoje Valentino Schrecko (1527–1602) poemėlėje pasirodė nedidelė jo epigrama, skirta knygos autoriui⁵². 1564 m. jis vedė Elbingo (lenk. Elbląg, dab. Lenkijoje) tarėjo Johanno Coy dukterį Elzbietą, ta proga pasirodė *Epitalamijas*⁵³. Kasparo Langerfeldo mirties data nurodomi 1571 m.

Įdomiausias trečiasis asmuo, susijęs su *Elegija*. Ant Gotos egzemplioriaus titulinio lapo yra Lietuvos senosios literatūros istorijai reikšmingas rankraštiniis įrašas: *Eruditione et doctrina egregie ornato D. Christophero Caesari Martinus Gradovius amicitiae ergo dedit* (Išsilavinimu ir mokytumu garsiam ponui Kristoforui Cezariui dėl draugystės davė Martynas Gradovskis). Taigi Gotos egzempliorius unikalus ne tik tuo, kad jis kol kas vienintelis žinomas, bet ir tuo, kad Martynas Gradovskis dovanojo jį kitam asmeniui ir savo ranka kaligrafiškai užrašė ant jo dedikaciją. Kas yra tas Kristoforas (Kristupas) Cezaris? Pasirodo, tai savo laiku žinomas XVI a. antrosios pusės literatas ir pedagogas Christophas Caesaris. Jis gimė 1540 m. Prūsijos Ylavoje (vok. Eylau, lenk. Iława, dab. Lenkijoje), kur jo tėvas buvo miesto burmistras. Pradžios mokslus ėjo Jihlavoje (vok. Iglau, dabar Čekijoje), o 1558 m. studijavo Vitenberge, kur klausė Melanchthono paskaitų. 1561 m. grįžo į Ylavą, kur kelerius metus buvo gimtojo miesto mokyklos prefektu (rektoriumi). 1564 m. išvyko iš Ylavos į Leipcigą būdamas jaunuųjų bajorų Creutzų edukacinės kelionės vadovu. Leipcige pasiliko ištisus septynerius metus, dėstė tenykščiame universitete. 1572 m. buvo paskirtas Halės (Halle) gimnazijos rektorius pavaduotoju

⁵¹ *In gratiam clarissimorum et doctissimorum virorum insignibus doctoratus facultatis medicae ornatorum et promotorum in alma Academia Francofordiana ad Viadrum anno 1559 die 19 Septembris autore Petro Streubiro Soldinensi. Additum est Carmen gratulatorium in honorem clarissimi viri M[agistri] Iacobi Bergemanni, praeceptoris reverendi, cum ipsi gradus doctoratus in arte medica decerneretur, scriptum per Casparem Langerfeldium Regiomontanum, Francofordiae ad Oderam: Iohannes Eichorn, 1559 [VD16 iki šiol nėra].*

⁵² *Triumphus Christi ascendentis in coelum carmine conscriptus ad illustrissimum principem et dominum dominum Nicolaum Radzivilum palatinum Vilnensem etc. authore Valentino Schreckio Aldenburgensi, Regiomonti: Iohannes Daubmann, 1559 [VD16 iki šiol nėra].*

⁵³ Sebastianus Neogeorgus, *Epithalamion de nuptiis clarissimi et doctissimi viri magistri Casparis Langerfelt et virginis Elisabeth domini Iohannis Coy senatoris reipublicae Elbingensis*, Elbingae: Wolfgang Dietmar, 1564 (žr. *Handbuch des Personalien Gelegenheitschrifttums in Europäischen Bibliotheken und Archiven*, t. 24: *Danzig–Gdańsk. Danziger Bibliothek de Polnischen Akademie der Wissenschaften–Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk. Abteilung I. Gedanensia*, d. 2, herausgegeben von Stefan Anders, Sabine Beckmann, Klaus Garber, Stefania Sycha, Hildesheim–Zürich–New York: Olms–Weidmann, 2009, Nr. 2031).

(vicerektoriumi), o 1583 m. tapo rektoriumi ir ėjo šias pareigas iki mirties 1604 m. Christophas Caesaris buvo žinomas kaip labai talentingas literatas, lotyniškai rašęs progines eiles ir mokyklines dramas. Manoma, kad jis buvo vainikuotas kaip *poeta laureatus*, yra įtrauktas į tokių poetų sąvadą⁵⁴.

Kur ir kada Martynas Gradovskis galėjo įteikti Christophui Caesariui savo kūrinėlį, dėl faktų stygiaus neaišku, būtų galima kelti įvairių spėlionių. Lygiai taip pat neaišku, kaip reikia interpretuoti dedikacinio įrašo frazę *amicitiae ergo*: ar jie buvo pažįstami ir draugai jau seniai, ar ką tik susipažinę. Šiaip ar taip, aišku viena: už vienintelio *Elegijos* egzemplioriaus išlikimą mes turime būti dėkingi būtent Christophui Caesariui. Vien Gotos tyrimų biblioteka šiuo metu saugo 90 XVI a. knygų, kurių proveniencijos byloja, kad jos pateko čia iš asmeninės Christopho Caesario bibliotekos⁵⁵.

ELEGIJOS KONTEKSTAI

Frankfurto prie Oderio spaustuvininko Johanno Eichorno 1560–1565 m. knygų produkcijos analizė leidžia teigti, kad Frankfurte tuo metu egzistavo tradicija kiekvienais metais išleisti bent po vieną lotynišką giesmę, skirtą Kalėdų ar Velykų – didžiųjų krikščioniškų švenčių – proga: 1560 m. pasirodė minėtojo Kasparo Langerfeldo *Elegia in Natalem Domini nostri Christi*⁵⁶, 1561 m. – Martyno Gradovskio *Elegia de Resurrectione Domini nostri Iesu Christi*, 1562 m. – Michaelio Haslobo *Meditatio in Passione Christi Iesu* [VD16 ZV 7400], 1563 m. – Johaneso Frischo *Elegia de Natali Filii Dei* [VD16 F 2896], 1564 m. – Michaelio Haslobo *Phoenix et Christus triumphans* [VD16 ZV 16696], 1565 m. – Andreaso Celichijaus (Celichius) *Praesepe Christi* [VD16 ZV 18271].

Iš šių asmenų geriau žinomas berlynietis Michaelis Haslobas (1539/1540–1589), esantis minėtajame *poetae laureati* sąvade. Martyno Gradovskio buvimas

⁵⁴ John L. Flood, *Poets Laureate in the Holy Roman Empire. A Bio-bibliographical Handbook*, t. 1, Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2006, p. 277–278. Čia pateikiama jo kūrinii bibliografija pagal VD16 ir kartojamos dar XIX a. vokiečių mokslininkų surinktos biografinės žinios.

⁵⁵ Norint juos išvysti, Erfurto universiteto bibliotekos elektroniniame kataloge reikia įrašyti frazę „Caesar, Christoph“ ir pasirinkti [PRV] Provenienzen.

⁵⁶ *Elegia in Natalem Domini nostri Iesu Christi scripta per Casparem Langerfeldium Regiontanum. Accessit et Casparis a Nostitz Carmen in Eiusdem Natalem*, Francofordi ad Oderam: [Iohannes Eichorn], 1560 [VD16 iki šiol nėra].

tarp tokių autorių leidžia spėti, kad kaunietis rodė kažkokius gabumus, į kuriuos galbūt buvo atkreiptas universiteto draugų dėmesys ir jam pasiūlyta sukurti giesmę, skirtą 1561 m. Velykoms, kurios tais metais buvo balandžio 6 d. Nedrąsiai galima spėti, kad akstiną tam galėjo duoti bičiulis Kasparas Langerfeldas iš Karaliaučiaus. Jis jau buvo paskelbęs porą panašių kūrinėlių (žr. aukščiau). Finansuoti *Elegijos* išleidimą apsiėmė tikriausiai poeto tėvas Simonas Gradovskis, norėdamas įsiteikti, kaip minėta, Mikalojui Radvilui Juodajam.

Vakarų Europoje iki 1561 m. pasirodė daugybė ilgesnių ar trumpesnių giesmių ir poemų, kurių tema (objektas) buvo kertinis krikščionių tikėjimo įvykis – Jėzaus Kristaus mirtis ir prisikėlimas. Naujųjų laikų lotyniškosios kūrybos tyrėjai kaip pirmuosius pavyzdžius dažniausiai mini Makarijaus Mucijaus (Macario Muzio, XV a.) *De triumpho Christi* (1499 m.), Jono Tuberino (Iohannes Tuberinus) *Carmen elegiacum de Resurrectione Domini nostri Iesu Christi* (1512 m.), Pauliaus iš Krosno (Paweł z Krosna, mirė 1517 m.) *Sapphicon de inferorum vastatione et triumpho Christi* (1512 m.), Eobano Hesso (Eobanus Hessus, 1488–1540) *Victoria Christi ab inferis* (1517 m.), nors panašių kūrinių buvo parašyta daug daugiau, o jau XVI a. viduryje ir antrojoje pusėje jų pasipylė kaip iš gausybės rago, vien suregistruoti visus juos būtų didelis darbas.

Martyno Gradovskio parašytosios *Elegijos* struktūra yra tokia.

Pradžia (Įžanga)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Giesmės tema: 1561 m. Velykų šventė (eil. 1–4) 2. Kristaus invokacija (eil. 5–8)
Požemio pasaulis (Jėzaus Kristaus mirtis)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jėzaus Kristaus patekimas į požemį (Pragarą) ir žengimas Plutono (Šėtono) rūmų link (eil. 9–14) 2. Plutonas (Šėtonas) pastebi nuo savo rūmų kuoro besiartinantį Kristų ir šaukia požemio jėgas į mūšį (eil. 15–22) 3. Plutono kalba (eil. 23–32) 4. Pragarininkų pajėgų telkimas ir kautynių pradžia (eil. 33–56) 5. Jėzus Kristus atkakliai žengia į priekį ir sako kalbą, ragindamas požemio pajėgas nesipriešinti (eil. 57–72) 6. Pragarininkų išsilakstymas mūšio pradžioje (eil. 73–80) 7. Jėzus Kristus pradeda Plutono (Šėtono) pilies šturmą ir ją užima (eil. 81–92) 8. Plutonas (Šėtonas) pabėga į olą, bet Kristaus paima jį į nelaisvę, t. y. nugali mirtį (eil. 93–114) 9. Jėzus Kristus ateina į požemio Elisijo giraitę, kur jį pasitinka džiūgaujančios mirusiųjų vėlės ir žmonijos protėvis Adomas (eil. 115–134) 10. Adomo sveikinimo kalba (eil. 135–162) 11. Jėzaus Kristaus atsakomoji kalba (eil. 163–182)

Dausos (Jėzaus Kristaus prisikėlimas)	1. Jėzaus Kristaus triumfas, t. y. žengimas į Dangų (eil. 183–188) a) Senovės Romos triumfo eisenos aprašymas (eil. 189–200) b) Jėzaus Kristaus triumfo eisenos aprašymas (eil. 201–232) 2. Jėzaus Kristaus prisikėlimo vaisių išvardijimas (eil. 233–248)
Pabaiga	Autoriaus ir žmonijos padėka Dievui Tėvui ir Jėzui Kristui (eil. 249–270)

Ji yra tradicinė: Jėzaus nusileidimas į mirusiųjų pasaulį, kova su požemio jėgomis, jų sutriuškinimas, t. y. mirties nugalėjimas, triumfo eiseną į dangų, įpintos retorinės kalbos įvairiomis kombinacijomis ir variantais randami visuose panašiuose kūriniuose. Užpildydamas kūrinio struktūrą konkrečia medžiaga ir poetinėmis priemonėmis, kiekvienas poetas buvo laisvas rodyti savo išmonę, senovės Romos mitologijos ir realiųjų išmanymą, romėnų klasikų leksikos įvaldymą, todėl laikantis anų laikų originalios kūrybos taisyklių ir madų, jam buvo tiesiog privalu pademonstruoti savo erudiciją įterpiančią įvairių Antikos autorių citatų ar parafrazių.

Literatūriniai Jėzaus Kristaus leidimosi į požemį (Pragarą) provaizdžiu visiems lotyniškai kūrusiems Viduramžių ir Naujųjų laikų poetams buvo, be abejonės, Vergilijaus *Eneidos* 6-oji giesmė, kurioje aprašoma Enėjo kelionė į požemio pasaulį. *Elegijoje* taip pat yra pažodinių šios giesmės citatų. Pavyzdžiui, 49 eilutė yra tiksli *Eneidos* 6 giesmės 273 eilutės (*vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci*), o 131 eilutė – 684 eilutės (*Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit*) citata. Iš šios giesmės perimta ir visa mirusiųjų pasaulio „topografija“ ir „toponimija“: Ditas, Plutonas, Stiksas (Stigė), Avernas, Orkas, Erebas, Tartaras, Lėtė. Yra citatų ir iš kitų *Eneidos* giesmių, kaip antai: *Elegijos* 29 eilutė *Ferte citi flammis, date praelia, scandite muros* labai primena 9-os giesmės 37 eilutę *ferre citi ferrum, date tela, ascendite muros* (jei tai apskritai nėra Vergilijaus *varia lectio?*), o 61 eilutė *Tantane vos generis tenuit fiducia vestri* – 1 giesmės 132 eilutės citata. *Elegijos* 33 eilutės *Haec ubi dicta dedit, tenuit mora nulla vocatos* žodžiai *haec ubi dicta dedit* yra mėgstama Vergilijaus frazė, o likusi dalis – tiksli Ovidijaus *Metamorfozių* 1 giesmės 167 eilutės citata. Čia nurodėme tik kelis ryškesnius atvejus, daugiau pateikiama *Elegijos* komentaruose.

Be Antikos autorių, buvo pasitelkiami XV–XVI a. kūrėjai. Kaip pavyzdį galima nurodyti *Elegijos* 9 eilutę *Christus ut immensa descendit luce sub umbras*, kuria pradedamas pats pasakojimas. Aiškėja, kad pirmas ją pavartojo mažai

ELEGIA DE RESURRECTIONE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI, CONTINENS
descriptionem pugnae ipsius apud inferos,
& simul triumphum eius ascendentis ad Patrem.

Carmine fert animus victorem dicere Christum,
Atque resurgentem concelebrare Deum.
Quando tulit clarum deuicta gente triumphum,
Regia Tartarei quam fouet atra Ducis.
Qui fueras, cum facta fuit nec terra nec vnda
Nec vaga fulserunt sidera, Christe faue.
Et teneram sancto conamine dirige mentem,
Ut possim dextrae gesta referre tuae.
Christus ut immensa descendit luce sub umbras,
Ditis ubi bifida regia fronte patet.
Intrepidus diras tendit Plutonis ad aedes,
Infera sulphureas styx ubi voluit aquas.
Et properabat iter iam victor honore futurus,
Ingrediens stygiae limina prima domus.
Fortis sua Pluto tum prospiciebat ab arce,
Vndique quae nigro marmore tecta nitet.
Atque ubi cognouit venientis lumina Christi,
Aduersus regnum qui ferat arma suum.
Protinus auxilium magno clamore precantur,
Quotquot Aeuernalis curia Ditis habet.
Immanesque monet socios, precibusque fatigat,
Defendant forti quo sua tecta manu.

O totij

Martyno Gradovskio poemos *Elegia de resurrectione Domini nostri Iesu Christi*
pirmais puslapis. Gotos tyrimų bibliotekos egz., f. [Aiii r].
(Forschungsbibliothek Gotha der Universität Erfurt, Phil 4° 203/5.)

žinomas XV a. italų poetas Makarijus Mucijus (Macario Muzio) savo giesmėje *De triumpho Christi* (eil. 5), kuri pirmą kartą buvo išspaudinta Venecijoje 1499 m. Iš Mucijaus giesmės „pasiskolinta“ ir daugiau:

Martynas Gradovskis	Makarijus Mucijus
[77] Adventante Deo tremuere palatia Ditis	[13] Adventante Deo tremuerunt sceptrā reclusae
[79] Protinus atque imas baratri petiere latebras	[15] Protinus atque imas barathri petiere latebras
[81] At Christus clausos Erebo trepidante recessus / Invasit	[7] Invasitque Erebo clausos trepidante recessus
[87] Impulsaeque procul disiecto cardine Ditis	[9] Impulsaeque procul disiecto cardine Ditis
[88] (Horrendum dictu) procubuerunt fores	[10] Procubuerunt fores [...]
[219] Interea laeto divorum ianua coelo	[255] Interea laeto divorum ianua coelo
[220] Laxabat summi tecta suprema Patris	[256] Ardua laxabat supremi tecta parentis

Kitas dalykas, kad dabar sunku įrodyti, ar šios citatos atėjo iš originalo, ar per kokius nors XVI a. tarpininkus. Mucijaus atveju jo poema paskutinį kartą vokiškai kalbančiuose kraštuose buvo perspaudinta 1550 m. Kelne [VD16 M 7346 ir B 9955], tad 1561 m. Frankfurto prie Oderio universitete visai galėjo būti vos prieš dešimtmetį išleistas knygos egzempliorius.

Dar vienas pavyzdys – keturios Jėzaus Kristaus „kreipimosi“ į požemio įnamius eilutės, kurios, kaip paaiškėjo, *mutatis mutandis* yra perimtos iš žymaus XVI a. humanisto ir mediko Jurgio Piktorijaus (Georgius Pictorius, Georg Maler, 1500–1569) Bažnyčios himno „Te Deum laudamus“ parafrazės *Canticum Augustini*:

Martynas Gradovskis	Jurgis Piktorijus
[66] Me solum mundus Dominum veneratur et orat,	[3] Te aeternum mundus Patrem veneratur et orat,
[67] Meque Deum radians cantat uterque polus.	[4] Teque Patrem radians cantat uterque polus.
[68] Me celum unanimi, me concinit ore potestas,	[5] Te coelum unanimi, te concinit ore potestas,
[69] Angelicus laeto me canit ore chorus.	[6] Te chorus Angelicus praedicat atque thronus.

Iš autorių, kuriuos Martynas Gradovskis pasitelkė daugiausia, ypač reikia sustoti prie Vito Jakobėjaus (Vitus Jacobaeus, Veit Jakobäus). Apie jį, kaip ir apie Gradovskį, liko labai mažai žinių, kurių šaltinis yra daugiausia jo paties

išleisti kūriniai. Vitas Jakobėjus gimė Niurnberge (Nürnberg), gimimo metai nežinomi. Dėstė poetiką Vienos universitete, 1558 m. Vienoje buvo vainikuotas kaip *poeta laureatus*. 1561 m. iš Vienos išvyko į Ingolštata, kur 1562 m. gavo tenykščio poetikos profesoriaus vietą mirus Jeronimui Cygleriui (Hieronymus Ziegler). Jakobėjus mirė 1568 m.⁵⁷

Martynas Gradovskis neabejotinai turėjo rankose Jakobėjaus giesmę apie Kristaus prisikėlimą iš mirusiųjų ir žengimą į dangų, kuri pirmą kartą buvo išspausdinta 1555 m. Vienoje kaip *Triumphus gloriosissimus Filii Dei ascendentis ad dexteram Aeterni Patris* [VD16 J 58], o 1556 m. perspausdinta Vitenberge kaip *Triumphus Filii Dei ascendentis ad Patrem* [VD16 ZV 8625] ir pagaliau įėjo į pirmąjį šio autoriaus „Šventųjų giesmių“ (*Sacra carmina*) rinkinio tomą, išleistą 1561 m. Vienoje [VD16 J 55]. Martynas Gradovskis kuriuo nors iš šių leidimų ir rėmėsi.

Gerą tuziną iš Jakobėjaus kūrinio pasiskolintų ir nežymiai pakeistų eilučių randame jau dedikacijoje Mikalojui Radvilui Juodajam. Toliau pateikiame identifikuotų atvejų palyginimą⁵⁸.

Martynas Gradovskis	Vitas Jakobėjus
[1] Laeta dies rediit laeto sacrata triumpho	[111] Laeta dies rediit multos optata per annos
[9] Haec nisi lux tristi fulsisset amabilis orbi	[115] Haec nisi venisset lux optatissima, laesi
[10] Non potuissimus regna videre Dei	[116] Non potuissimus regna videre Dei
[11] Mens hominum morbis nam cum polluta scateret	[119] Impia mens hominum vitiis polluta scatebat
[13] Coelorum oppositis et stabat ianua valvis	[121] Oppositis stabat coelorum ianua valvis
[14] Ad superas poterat nemo redire domos	[121] In superas poterat nemo redire vias
[15] Horrida mors homines captos caligine mentis	[125] Mors homines captos nimia caligine mentis
[16] Ad Stygis infernas praecipitabat aquas	[126] Ad Stygis infernas praecipitabat aquas
[17] Nullius et poterant lenire piacula cladem	[127] Ulla nec hanc poterant lenire piacula cladem
[18] Nec poterant placidum restituise Deum	[130] Placatum poterat restituise Deum

⁵⁷ Visos skurdžios žinios apie Vitą Jakobėjų pateikiamos minėtajame *poetae laureati* sąvade (žr. John L. Flood, *Poets Laureate in the Holy Roman Empire. A Bio-bibliographical Handbook*, t. 2, p. 944–946). Reikia atkreipti dėmesį, kad autorius kelis Jakobėjaus kūrinius vadina dingusiais (*lost*), bet naujausiais VD16 duomenimis, jie išliko.

⁵⁸ Vito Jakobėjaus giesmės tekstas cituojamas iš: *Viti Iacobaei poetae laureati sacrorum carminum liber primus*, Viennae Austriae: Michael Zymmerman, 1561 [VD16 J 55]. Eilučių numeracija ir konkordancija – D. A.

[19] Ergo sedebamus miserando carcere clausi	[131] Ergo sedebamus damnati mortis in umbra
[20] Atque loco vitae fulmina mortis erant	[132] Inque loco vitae tormina mortis erant
[21] Totus nec mundus nec homo nec et angelus ullus	[129] Totus enim mundus nec homo nec et angelus ullus
[22] Salvificas poterant applicuisse manus	[128] Aut medicas nobis applicuisse manus

Dar įspūdingiau atrodo skoliniai iš Jakobėjaus pačiame *Elegijos* tekste. Identifikavome iš viso net 112 eilučių, kurios tiesiog pažodžiui ar su įvairiais menkais pakeitimais neabejotinai perimtos iš šio autoriaus giesmės. Visa *Elegijos* antroji pusė, pasakojanti apie Kristaus atvykimą, nugalėjus mirtį, į Elisijo giraitę ir žengimą iš ten į dangų, su nedidelėmis išimtimis iš esmės nurašyta nuo Jakobėjaus kūrinio. Dėl didelės apimties šie atvejai pateikiami priede.

Apskritai net tos *Elegijos* eilutės, kurios iš pirmo žvilgsnio yra savitos, ilgiau ir giliau „pakapsčius“ tokios nebeatrodo. Pavyzdžiui, paprasčiausia frazė *Talis erat Christi per tot mala victa triumphus* (201 eil.), pasirodo, žodis žodin randama ankstesnių XVI a. poetų kūrinuose⁵⁹. Tad lieka neaišku, ar tai tiesiog sutapimas, ar vis dėlto sąmoningas kartotinis. Lengviausia susekti romėnų klasikų citatas ir jų variacijas, nes visas romėnų literatūros palikimas jau senokai prieinamas realiu skaitmeniniu formatu. Kur kas kebliau yra su XVI a. poetų kūryba: dauguma lotyniškai rašiusių poetų knygų internete kol kas prieinama geriausiu atveju vaizdų pavidalu (o daug jų neprieinama iš viso). Nors interneto paieškos sistemos net šiuo atveju leidžia pasiekti anksčiau tiesiog neįsivaizduojamų rezultatų nustatant tekstų giminybę, kolei kas teksto segmentų, esančių su skaitmenintose (virtualiose) knygose, apčiuopimas yra dar labai netobulas, daug kas tiesiog neatpažįstama, todėl ateityje mūsų laukia naujų atradimų, kurie gali būti ne visai malonūs, jei turėsime galvoje originalumo aspektą.

Kaip reikia vertinti nustatytą Martyno Gradovskio ir Vito Jakobėjaus kūrinų giminybę? Ji gerokai keičia mūsų nuomonę apie kaunietį ir jo kūrinį. Tai, kas iš pradžių atrodė kaip didelio talento apraiška, galiausiai pasirodė esąs paprastas sekimas (imitacija). Sekimo (imitacijos) supratimas įvairiais literatūros istorijos laikotarpiais skyrėsi. Imitacijos teorijai ir praktikai skirta daugybė užsienio autorių darbų⁶⁰. Galima kalbėti netgi apie savotišką tokių

⁵⁹ Valentinus Schreck(ius), *Triumphus Christi ascendentis in coelum carmine conscriptus*, p. [B4v].

⁶⁰ Gerą jų apžvalgą, susijusią su Renesanso epocha, žr.: Agnieszka Fulińska, *Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*, (Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Seria Humanistyczna), Wrocław: Leopoldinum, 2000.

literatūrologijos tyrimų pakraipą. Jos aptarimas nėra šio straipsnio uždavinys. Nesustojant ties teorija, mūsų nuomone, to fakto, kad iš 286 Jakobėjaus giesmės eilučių Martynas Gradovskis vienaip ar kitaip panaudojo, o dažniausiai tiesiog nurašė iš viso 112 eilučių, t. y. 40 procentų teksto, verčia kalbėti ne apie kokią nors imitacijos apraišką⁶¹, o – sakykime tiesiai – plagiatą.

Turėdami tai galvoje, dabar visaip kitaip galime pažvelgti ir į faktą, kad *Elegija* buvo išspausdinta nenurodant nei spaudos vietos, nei spaustuvininko. Straipsnio pradžioje teigėme, kad galima tik spėlioti, kodėl taip atsitiko. Dabar tai ir padarykime. Ar nebuvo taip, kad Frankfurto prie Oderio spaustuvininkas Johannas Eichornas, išvydęs Martyno Gradovskio tekstą, ėmė įtarti, su kuo turi reikalą, arba jam bent kilo abejonių dėl įteikto kūrinio autentiškumo, ir jis sutiko už pinigus išspausdinti jį su sąlyga, kad bus nenurodyta spaudos vieta ir jo spaustuvė, kad ateityje išvengtų galimų kaltinimų paskelbus vogtą tekstą. Galbūt buvo iš anksto sutarta, kad visas tiražas bus atiduotas pačiam autoriui, kuris išsigabens jį su savimi kažkur į Rytus, ir visi pėdsakai bus užmėtyti?

Ar tai reiškia, kad Martynas Gradovskis buvo nemokša poetas? Visai ne. Dedicacijoje Radvilui Juodajam skolinių iš Jakobėjaus yra palyginti nedaug, didesnė dedikacijos dalis yra originali, nebent manytume, kad ją už Martyną Gradovskį sueiliavo kitas asmuo. Pačiai *Elegijai* iš įvairių autorių tekstų sudurstyti irgi reikėjo nemažai išmanymo ir gebėjimų. Kokios aplinkybės lėmė, kad Gradovskis buvo priverstas taip gausiai perrašinėti kito autoriaus kūrinį, nežinome. Galbūt jam pristigo laiko, gal tai buvo tiesiog jo pečiams per sunki užduotis? Jei taip, tada reiktų visai kitomis akimis žvelgti į jau cituotus dedikacijos žodžius:

Carmina sunt, fateor, iuvenili condita plectro
et vix tam claro principe digna legi. [...]
Sic me quando virum maturis fecerit annis
tempus et ingenii gratia dives erit,
Musica tum rursus me tangere plectra iuvabit,
carmina quaeque legas his meliora canam.

⁶¹ Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...: Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 138–139.

Pripažįstu, kad šios giesmės sukurtos jaunučio poeto
ir vargiai yra vertos, kad jas skaitytų toks garsus kunigaikštis. [...]
Kai bėgant metams aš tapsiu vyru
ir įgausiu daugiau talento,
vėl galėsiu imtis Mūzų lyros
ir sudėti geresnių už šias giesmių, kad jas skaitytumei.

Išeitų, kad šias eilutes reikia suprasti visai pažodžiui: vaikas buvo tiesiog per jaunas užkrautam darbui atlikti, todėl truputį sugudravo. Antra vertus, tai, kad jis nesidrovėjo savo kūrinio dovanoti išsilavinusiam ir išprususiam Christophui Caesariui, byloja, kad dėl savo žingsnio nejautė jokių skrupulų.

Kauno savivaldos įstaigų knygos neduoda nė mažiausio pagrindo spėlioti, kokios konfesijos galėjo būti *Elegijos* autorius Martynas Gradovskis ir jo tėvas Simonas Gradovskis, o štai 1561 m. knygelėje paskelbti tekstai tai leidžia. Į akis krenta faktas, kad juose visiškai neminima Švč. Mergelė Marija, Bažnyčios šventieji ir Romos popiežius. XVI a. viduryje, kai vyko aštrūs katalikų ir protestantų ginčai tikėjimo klausimais, taip rašė veikiausiai ne katalikas, kuriam Dievo Motinos ir šventųjų gerbimas būtų buvęs įprastas dalykas, o protestantas, nepripažinęs nei Marijos ir šventųjų kulto, nei Romos popiežiaus valdžios. Pridėjus *Elegijos* dedikaciją LDK reformacijos šului Mikalojui Radvilui Juodajam, autoriaus mokslą Frankfurto prie Oderio universitete, kuris iki XVI a. vidurio buvo persmelktas Reformacijos idėjų⁶², lengvai numanomą Karaliaučiaus burmistro sūnaus Kasparo Langerfeldo konfesinę priklausomybę, taip pat vienintelio išlikusio knygelės egzemplioriaus dovanojimo faktą Christophui Caesariui, kuris buvo žinomas liuteronas (vadovavo Halės liuteronų gimnazijai), galima spėti, kad Martynas Gradovskis turėjo būti liuteronas. Antra vertus, įrodytas faktas, kad 40 procentų *Elegijos* teksto nurašyta nuo kito kūrinio, neleidžia tvirtai kalbėti apie *Elegijos* autoriaus pažiūras, t. y. neaišku, ką reikėtų priskirti jo paties, o ką – pirmojo autoriaus mintims. Taigi Martyno Gradovskio konfesijos klausimas kol kas lieka atviras, nors tikimybė, kad jis buvo liuteronas, mums atrodo didesnė.

⁶² Tam skirta didžiulė monografija (žr. Michael Höhle, *Universität und Reformation. Die Universität Frankfurt (Oder) von 1506 bis 1550*, (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte, t. 25), Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2002.

Martyno Gradovskio *Elegijos* istorija gerai liudija visus keblumus, su kuriais šiandien susiduria mokslininkai, norėdami atskleisti naujų XVI a. Lietuvos kultūros faktų: mažai medžiagos, pabiros žinios, didžiulis pirminių šaltinių stygius, lemtingi atsitiktinumai. Juk jei ne Christophui Caesariui paties autoriaus padovanotas egzempliorius, apie šią Kauno poeto knygelę iki šiol žinotume tik iš Janockio nurodytos antraštės. Antra vertus, jei atsitiktinai nebūtume pastebėję *google* paieškos apčiuoptos kažkurios lotyniškos frazės, kuri identiška skirtingų autorių kūriniuose, apie Martyną Gradovskį kalbėtume visai kitaip, laikydami jį didelių vilčių teikusiu talentingu poetu. Atskleistas plagiato faktas mus pačius privertė pakoreguoti dalį jau parašyto straipsnio teksto ir išvadas.

Šiaip ar taip, Kaunas nuo šiol turi pirmąjį savo poetą Martyną Gradovskį. Žinome gana tiksliai jo gimimo vietą Kaune (kažkur dabartinėje Vilniaus gatvėje, priešais Katedrą). Gal jis vertas šio tokio Kauno šviesuomenės dėmesio ir įamžinimo⁶³.

IŠVADOS

Apibendrinant galima prieiti prie tokių išvadų.

1. 1561 m. be spaudos vietos pasirodžiusi *Elegija* buvo išleista Frankfurte prie Oderio, Johanno Eichorno spaustuvėje.
2. Knygos autorius Martynas Gradovskis buvo Kauno miestietis, burmistro Simono Gradovskio ir Barboros Barčiūtės-Gradovskienės sūnus, gimęs maždaug 1540–1543 m., 1559–1561 m. studijavęs Frankfurto prie Oderio universitete ir miręs 1569 m. Gdanske. Jaunas miręs, jis nespėjo plačiau pasireikšti, todėl apie jį išliko labai mažai žinių.
3. *Elegijos* spausdinimą Frankfurte prie Oderio finansavo Kauno burmistras Simonas Gradovskis; kūrinys dedikuotas įtakingiausiam LDK didikui Mikalojui Radvilui Juodajam, todėl manytina, kad taip norėta jam įsiteikti.

⁶³ Pirmoje straipsnio versijoje siūlėme pagerbti jį Kauno, 2022 m. Europos kultūros sostinės, proga, rotušės aikštės, kuria Gradovskis neabejotinai vaikščiojo, grindinyje įmūrijant plokštelę su tokiu lotynišku distichu: *Siste gradum, peregrine: Gradovius hocce poeta / olim Caunensis quod facis egit iter.*

4. 40 procentų *Elegijos* teksto nurašyta nuo kito mažai žinomo poeto Vito Jakobėjaus (Vitus Jacobaeus; mirė 1568 m.) giesmės apie Kristaus žengimą į dangų, kuri pirmą kartą buvo paskelbta 1555 m. Vienoje ir vėlesniais metais dar du kartus perspausdinta.
5. Atskleisti faktai leidžia vadinti Martyną Gradovskį ne tik pirmuoju kauniečiu, paskelbusiu spausdintą knygą, bet ir mūsų plagiatorių pirmtaku.

PRIEDAS

Martyno Gradovskio ir Vito Jakobėjaus kūrinių palyginimas

Pastaba. Vito Jakobėjaus giesmės tekstas cituojamas iš: *Viti Iacobaei poetae laureati sacrorum carminum liber primus*, Viennae Austriae: Michael Zimmerman, 1561 [VD16 J 55].

Eilučių numeracija ir konkordancija – D. A.

Martinus Gradovius	Vitus Jacobaeus
[10] Ditis ubi bifida regia fronte patet	[24] Ditis ubi bifida regia fronte patet
[12] Infera sulphureas Styx ubi volvit aquas	[26] Infera sulphureas Styx ubi volvit aquas
[14] Ingrediens Stygiae limina prima domus	[32] Ingreditur Stygii limina prima lacus
[20] Quotquot Avernalis curia Ditis habet	[34] Quotquot Avernalis curia Ditis habet
[42] Exerit et vires Styx tenebrosa suas	[36] Exerit et vires Styx tenebrosa suas
[43] Praecipue sathanas, peccati suasor et author	[37] Praecipue Satanas, peccati suasor et author
[44] Horrendi capitis cornua bina quatit	[40] Hirsuti capitis cornua bina quatit
[50] Ecce reluctatur gens inimica Deo	[33] Ecce reluctantur Christo veniente tot hostes
[51] Undique tela volant diram minitantia mortem	[35] Undique tela volant hosti minitantia mortem
[94] Tartareae cuius iura paludis erant	[38] Tartareae cuius iura paludis erant
[105] Sed nihil hic fraus ulla iuvat, nil proficit astus	[45] Sed nihil hic fraus ulla iuvat neque proficit astus
[113] Intima disiectae trepidabant viscera terrae	[63] Intima commotae trepidabant viscera terrae
[114] Lethaeas Christo concutiente domos	[64] Tartareas Christo concutiente domos
[119] Ecce Prophetarum series numerosa sciebat	[93] En Patriarcharum series numerosa sciebat
[120] Tempora Messiae laeta futura sui	[94] Messiae laetum tempus adesse sui
[121] Deque procul Christum victricia signa videbat	[95] Illa procul Christi victricia signa videbat

[122] Iustaque Lethaeos vincula ferre duces	[96] Iustaque Tartareos vincula ferre duces
[123] Mille igitur coetus tollunt super aethera plausus	[97] Innumeros igitur tollebat in aethera plausus
[124] Huius laetitiae nec modus ullus adest	[98] Laetitiae tantae nec modus ullus erat
[125] Excipitur victor, resonat concentibus aer	[105] Excipitur victor, responsat plausibus aether
[127] Interea reliquos pater hortabatur Adamus	[99] Interea reliquos pius hortabatur Adamus
[128] Tanta celebrarent ut benefacta Dei	[100] Tanta celebrarent ut benefacta Dei
[129] Laeta triumphanti canerent ut carmina regi	[101] Laeta triumphanti canerent et carmina regi
[142] Qui Phlegetontaeae vincula vincis aquae	[258] Qui Phlegetontaeae vincula tollis aquae
[145] Haec nisi fulsisset lux optatissima mundo	[115] Haec nisi venisset lux optatissima, laesi
[147] Sed tu, nate Deo, nostros miserate dolores	[133] Sed tu, nate Deo, nostros miserate dolores
[149] Morte tua mortem deles et sanguine sanas	[135] Morte tua mortem deles livoreque sanas
[150] Maxima quos Legis fecerat ira reos	[136] Debita quos Legis fecerat ira reos
[151] Et quia mens est casta Patris castosque requirit	[137] Et quia mens est iusta Patris iustosque requirit
[152] Iustitia castos nos facis esse tua	[138] Iusticia iustos nos facis esse tua
[153] Reddis et ablatae nobis tot dona salutis	[139] Reddis et amissae coelestia dona salutis
[154] Simus ut aeternae pars quotacunque scholae	[140] Simus ut aeternae turba beata scholae
[155] Ut liceat nobis rursus celebrare Parentem	[141] Ut liceat nobis iterum celebrare parentem
[156] Atque piis precibus sollicitare Deum	[142] Atque piis votis sollicitare Deum
[157] Ergo, Deus, salve, reparatae sancta salutis	[145] Ergo, Deus, salve, reparatae sacra salutis
[158] Ancora, qua puri purificante sumus	[146] Ancora, quo iusti iustificante sumus
[159] Vocibus his Christum cum compellasset Adamus	[147] His ita victorem cum compellasset Adamus
[161] Exhibitos victor sed cum vidisset honores	[149] Exhibitos Christus cum conspexisset honores
[162] Gratanti turbae talia verba dedit	[150] Laetanti turbae talia verba dedit
[167] Me duce strata iacent captivae vincula mortis	[153] Me duce victa iacent captivae vincula mortis
[168] Vindice me vobis coelica regna patent	[154] Vindice me vobis coelica regna patent
[170] Reddere et irato debita λυτρά Patri	[156] Offensoque dedi debita lytra Patri
[172] Antea quae oppositis stabat operta seris	[158] Quae prius aeratis stabat operta seris
[173] Ergo vos mecum victa Styge surgite, vestra	[161] Vos igitur mecum victa Styge surgite, vestra
[174] Iam mihi sunt stabili pectora iuncta fide	[162] Cum mihi sint stabili pectora iuncta fide
[175] Sum Via, credentes superas quae ducit in aedes	[159] Sum Via, credentes superas quae ducit in auras
[176] Invenit veram me sine nemo viam	[160] Inveniet veram me sine nemo viam
[177] Simplicitate Deum trinum coluistis in una	[163] Simplicitate Deum trinum coluistis in una
[178] Dum rexit firmus corpora vestra vigor	[164] Dum regeret vestri corporis ossa vigor
[179] Praemia propterea tanta pietate feretis	[167] Praemia propterea tanta pietate feretis

[180] Digna: dabo vobis regna tenenda Patris	[168] Digna: dabo vobis regna tenenda Patris
[181] Quare agite et magni pompam celebrate triumphi	[169] Surgite magnifici, pompam celebrate triumphi
[182] Longior ingressum nec mora tardet iter	[170] Longior ingressum nec mora tradet iter
[183] Haec ubi fatus erat, complaudunt vocibus omnes	[173] His ita transactis applaudunt vocibus omnes
[184] Atque triumphantes ingrediuntur iter	[174] Atque triumphantes ingrediuntur iter
[185] Dulcisonis volucres concentibus aethera mulcent	[181] Suavisonis volucres concentibus aethera mulcent
[186] Laetaque iam Domino carmina voce canunt	[182] Laetaque fautrici carmina voce canunt
[187] Interea tanti celebratur pompa triumphi	[183] Interea tanti celebratur pompa triumphi
[188] Clarus et incedit victor honore novo	[184] Clarus et incedit victor honore novo
[189] Non secus ut Romae, si quis superaverat hostes	[185] Nec secus ac Romae, si quis superaverat hostes
[190] Ut sua subicerent debita colla iugo	[186] Ut sua subiicerent subdita colla iugo
[191] Ausoniam victor populo mirante per urbem	[187] Ausoniam victor populo spectante per urbem
[192] More suo niveis invehetur equis	[188] More triumphali vectus ovabat equo
[193] Insuper et currum comitati signa tulerunt	[189] Ac aliqui currum comitati signa ferebant
[194] Nudatusque suis vestibus hostis erat	[190] Exutusque suis vestibus hostis erat
[195] In Capitolinam tandem cum venerat arcem	[191] In Capitolinam tandem cum venerat arcem
[197] Omine quod fausto victoria parta fuisset	[195] Omine quod dextro victoria parta fuisset
[198] Libertasque Deo vindice tuta foret	[196] Libertasque Deo vindice tuta foret
[199] Inde triumphanti regi paeana canebant	[197] Inde triumphanti populus paeana canebant
[200] Praemia nam virtus digna labore capit	[198] Praemia nam virtus digna labore capit
[202] In curru populo victus ovante venit	[200] In curru populo vectus ovante venit
[203] Electique gerunt pueri direpta trophaea	[201] Electique gerunt iuvenes erepta trophaea
[204] Armaque, quae diro victor ab hoste tulit	[202] Armaque, quae Stygio victor ab hoste tulit
[205] A tergo Christum capti comitantur et hostes	[203] Praeterea currum capti comitantur et hostes
[206] Ius Acherontae qui tenere domus	[206] Ius Acherontaei qui tenuere lacus
[207] Hos Mors consequitur pharetris insignis et arcu	[211] Hunc Mors consequitur iaculis insignis et arcu
[208] Dudum ius cuius debilitata iacet	[212] Vis etiam cuius debilitata iacet
[209] Quae sua terribili distendit guttura victu	[213] Haec sua terribili distendit guttura rictu
[210] Dum dolet haec Christi se iuga dura pati	[210] Dum dolet haec Christi se iuga dura pati
[211] Purpurea currum praecedunt veste Prophetae	[225] Sed nivea currum praecedunt veste Prophetae
[212] Laetaque suavisono pollice plectra movent	[226] Laetaque currenti pollice plectra movent

[213] Hos et Apostolicus comitatur in ordine cetus	[227] Hos et Apostolicus comitatur in ordine coetus
[215] Pars citharas tractat, fulva et luctatur arena	[229] Pars cytharas tractat, pars aeris cornua flexi
[216] Parsque movet docta dulcia plectra manu	[230] Parsque movet manibus tergora tensa boum
[217] Pars etiam cantat dulcissima carmina Christo	[231] Pars etiam Christi depingit carmine laudes
[223] Excipiunt Dominum coeli super astra meantem	[234] Excipiunt reducem sidera prona ducem
[235] Exuvias ibi distribuit pro more triumphphi	[235] Exuvias ibi distribuit pro more triumphphi
[236] Simus et ut laudis pars quotacunque facit	[236] Simus ut et laudis pars aliquanta suae
[237] Doctores alios nobis largitur, ut ore	[237] Doctores alios nobis largitur, ut ore
[238] Impavido doceant relligionis opus	[238] Intrepido doceant relligionis opus
[239] Pastores alios donat purosque ministros	[239] Pastores alios donat sanctosque prophetas
[240] Ut crescat verbi vera propago sui	[240] Crescat ut in verbo vera propago suo
[243] Sanctus et inprimis nobis donatur ab illo	[241] Sanctus et in primis nobis donatur ab illo
[244] Spiritus, ut mentes nostraque corda regat	[242] Spiritus ut mentes sanctaque corda regat
[249] Interea nos sincero de pectore grates	[245] Interea reliqui sincero pectore grates
[250] Aeterno demus non simulante Patri	[246] Aeterno Patri non simulanter agunt
[251] Hoc duce quod fuerit victoria parta, quod hostes	[247] Hoc duce quod fuerit victoria parta, quod hostes
[252] Supplicium poena conveniente luant	[248] Supplicium poena conveniente luant
[253] Munere pro tanto grates reverenter agamus	[255] Munere pro tanto grates reverenter agamus
[254] Nostraque sint tanto pectora grata Deo	[256] Et pia sint summo pectora grata Deo
[255] Christe triumphator, supremi Patris imago	[257] Christe triumphator, Stygii superator Averni
[256] Qui Phlegetontaeae vincula tollis aquae	[258] Qui Phlegetontaeae vincula tollis aquae
[257] Accipe quas agimus devoto pectore grates	[259] Accipe quas agimus toto tibi pectore grates
[261] Haec nisi nam curae soli tibi, Christe, fuisent	[261] Nostra salus curae si non tibi, Christe, fuisset
[262] Atque redemisses nos bonitate tua	[262] Nique redemisses nos bonitate tua
[263] Praeda fuissemus tandem sperata Draconis	[263] Praeda fuissemus tandem sperata Draconis
[265] Seviat et quamvis in tanto turbine Moscus	[279] Saeviat et quamvis in tanto turbine mundus
[266] Et velit oppressum nomen id esse tuum	[280] Et velit oppressum nomen id esse tuum
[267] Tu tamen interea defendas, Christe, sareptam	[281] Tu tamen abiectam defendas, Christe, sareptam
[268] Moestaque divino numina corde fove	[254] Nostraque divino corda favore regit
[269] Donec ad extremum superas migremus in auras	[285] Aethereas donec coeli migremus in auras
[270] Ac ibi promissas possideamus opes	[286] Atque ibi promissas possideamus opes

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

- Archiwum Państwowe w Gdańsku, [mašınraštis:] Katalog testamentów z lat 1473–1813 oraz intercyz ślubnych z lat 1600–1809 ingrosowanych w księgach ławniczych Głównego M. Gdańska.
- Archiwum Państwowe w Gdańsku, f. 300, 43 (Akta miasta Gdańska–Schoffengericht = Sąd Ławniczy), Nr. 12 ir 13.
- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 130, b. 2630 (Juozo Tumelio spaudai (pa)rengto Lietuvos XVI a. knygų sąvado mašınraštis).
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Senieji aktai [SA], kn. 13842 (Kauno vaito 1550–1555 m. aktų knyga).
- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 7, Kauno magistrato aktai, 1522–1545 m. tarybos aktų knyga (13838/1). Prieiga per internetą: <http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/kolekcija/kauno-magistrato>.
- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 7, Kauno magistrato aktai, 1544 m. vaito aktų knyga (13839).
- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 7, Kauno magistrato aktai, 1564–1568 m. vaito aktų knyga. Prieiga per internetą: <http://www.teismuknygos.mb.vu.lt/kolekcija/kauno-magistrato>.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- ANTANAVIČIUS DARIUS, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.
- ANTANAVIČIUS DARIUS, „Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygose“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 6, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Archiwum Państwowe w Gdańsku. *Przewodnik po zasobie do 1945 roku*, opracował Czesław Biernat, Warszawa–Łódź: PWN, 1992.
- BIRŽIŠKA VACLOVAS, *Aleksandrynas*, t. 1, Čikaga: Kultūros fondas, 1960¹; Vilnius: Sietynas, 1990².
- BIRŽIŠKA VACLOVAS, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, Chicago: Lituanistikos instituto leidykla, 1987.
- BŁASZCZYK GRZEGORZ, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015
- Danziger Inventar 1531–1591*, bearbeitet von Paul Simson, (*Inventare Hansischer Archive des 16. Jahrhunderts*, t. 3), München–Leipzig, 1913.
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia polska*, t. 17, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1899.

- FLOOD JOHN L., *Poets Laureate in the Holy Roman Empire. A Bio-bibliographical Handbook*, t. 1–4, Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2006.
- FRIEDLAENDER ERNST, *Ältere Universitäts-Matrikeln. Universität Frankfurt an der Oder*, t. 1, Leipzig: S. Hirzel, 1887 (*Publikationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven*, t. 32).
- Handbuch des Personalien Gelegenheitsschrifttums in Europäischen Bibliotheken und Archiven*, t. 24: *Danzig–Gdańsk. Danziger Bibliothek de Polnischen Akademie der Wissenschaften–Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk. Abteilung I. Gedanensia*, d. 2, herausgegeben von Stefan Anders, Sabine Beckmann, Klaus Garber, Stefania Sycha, Hildesheim–Zürich–New York: Olms–Weidmann, 2009.
- FULIŃSKA AGNIESZKA, *Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu*, (*Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Seria Humanistyczna*), Wrocław: Leopoldinum, 2000.
- HÖHLE MICHAEL, *Universität und Reformation. Die Universität Frankfurt (Oder) von 1506 bis 1550*, (*Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte*, t. 25), Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2002.
- [JACOBÆUS VITUS], *Viti Iacobaei poetae laureati sacrorum carminum liber primus*, Vienna Austriae: Michael Zymmerman, 1561.
- [JANOCKI JAN DANIEL], *Ianociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae Miscellae*, Varsaviae et Lipsiae: Apud Michaellem Groellium, t. 1, 1776.
- JASNOWSKI JÓZEF, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, (*Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 22), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1939, p. 408.
- JUSZYŃSKI MICHAŁ HIERONIM, *Dykcjonarz poetów polskich*, t. 1, w Krakowie: Józef Matecki, 1820.
- KARPAVIČIENĖ JOLANTA, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius: Versus aureus, 2005.
- Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1555–1564*, parengė / edidit Darius Antanavičius, lietuviškas santraukas parašė Linas Plankis / summaria actorum Lituaniae composuit Linas Plankis, Vilnius: Baltijos kopija, 2013.
- Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1568–1570/1571 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber consularis 1568–1570/1571*, parengė / edidit Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Vaito knyga 1561–1564 = Acta civilia Caunensia saec. XVI–XVIII. Liber advocatialis 1561–1564*, parengė / edidit Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius: Baltijos kopija, 2013.
- KIAUPA ZIGMANTAS, *Kauno istorija. I tomas: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Vilnius: Versus aureus, 2010.
- KIAUPA ZIGMANTAS, „Kauniečių knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, in: *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. Teminis mokslo darbų rinkinys*, Vilnius: LTSR VRB, 1985.

- KOZŁOWSKI JAN, *Szkice o dziejach Biblioteki Zaluskich*, (Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 137), Wrocław [etc.]: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1986.
- KRASZEWSKI JÓZEF IGNACY, *Wilno od początków jęgo do roku 1750*, t. 4, Wilno: Józef Zawadzki, 1842.
- [LANGERFED KASPAR], *Elegia Casparis Langerfeldii de obitu prudentissimi viri Petri Langerfeldii senatoris Regiomontani in Prussia etc., patris sui amantissimi*, Francforti ad Oderam: Iohannes Eichorn, 1558.
- [LANGERFED KASPAR], *Elegia in Natalem Domini nostri Iesu Christi scripta per Casparem Langerfeldium Regiomontanum. Accessit et Casparis a Nostitz Carmen in Eiusdem Natalem*, Francofordi ad Oderam: [Iohannes Eichorn], 1560.
- LUKŠAITĖ INGĖ, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen (1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts)*, übersetzt von Lilija Künstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017.
- LUKŠAITĖ INGĖ, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje (XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis)*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...: Motiejaus Kazimiero SARBIEVIJAUS poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- NEOGEORGUS SEBASTIANUS, *Epithalamion de nuptiis clarissimi et doctissimi viri magistri Casparis Langerfelt et virginis Elisabeth domini Iohannis Coy senatoris reipublicae Elbingensis*, Elbingae: Wolfgang Dietmar, 1564.
- PELCZAR MARIAN, „Giese Albrecht“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1948–1958.
- SAVIŠČEVAS EUGENIJUS, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- [SCHRECK VALENTIN], *Triumphus Christi ascendentis in coelum carmine conscriptus ad illustrissimum principem et dominum dominum Nicolaum Radzivilum palatinum Vlnensem etc. authore Valentino Schreckio Aldenburgensi*, Regiomonti: Iohannes Daubmann, 1559.
- Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- SIARCZYŃSKI FRANCISZEK, *Obraz wieku panowania Zygmunta III króla polskiego i szwedzkiego [...]*, t. 1, we Lwowie: Józef Schnayder, 1828.
- Slavica-Katalog der Landesbibliothek Gotha mit 16 Kunstdrucktafeln*, bearbeitet von Helmut Claus, (*Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas*, t. 10), Berlin: Akademie-Verlag, 1961, p. 285, Nr. 2218.
- [STREUBER PETER], *In gratiam clarissimorum et doctissimorum virorum insignibus doctoratus facultatis medicae ornatorum et promotorum in alma Academia Francofordiana ad Viadrum anno 1559 die 19 Septembris autore Petro Streubiro Soldinensi. Additum est Carmen gratulatorium in honorem clarissimi viri M[agistri] Iacobi Bergemanni, praeceptoris reverendi, cum ipsi gradus doctoratus in arte medica decerneretur, scriptum per Casparem Langerfeldium Regiomontanum*, Francofordiae ad Oderam: Iohannes Eichorn, 1559.

Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts, t. 1–25, Stuttgart: Anton Hiersemann, 1983–2000.

XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas = Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi, sudarė / concinnaverunt Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Кніжная спадчына Францыска Скарыны = Книжное наследие Франциска Скорины = Book heritage of Francysk Skaryna, t. 1–20, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2013–2017.

The First Author of a Printed Book from Kaunas

Summary

Very little is known about the contribution of the burghers of the Grand Duchy of Lithuania to old Lithuanian literature. The burghers were always pushed into shadow by the representatives of the nobility. In this respect, the sixteenth century is especially poor and each new fact that adds to our knowledge about the intellectual and creative potential of the townspeople of the Grand Duchy of Lithuania in the sixteenth century is significant. The aim of this paper is to introduce and analyse a work written and published by one burgher of the Grand Duchy of Lithuania in the mid-sixteenth century.

The object of research is a little-known rare publication the accurate full title of which is the following: *Elegia de Resurrectione Domini nostri Iesu Christi, continens descriptionem pugnae Ipsius apud inferos, et simul triumphus Eius ascendentis ad Patrem, scripta ad illustrissimum principem et dominum, dominum Nicolaum Radziuil, ducem in Olike et Niesuisz, palatinum Vilnensem, cancellarium et marschalcum magni ducatus Lithuanae, generalem Brestensem, Schanlensem, et Borisoniensem capitaneum, etc. autore Martino Grado uiuo Caunensi. L. Anno 1561 [VD16 ZV 6919].*

Only two copies of the *Elegia* are known to bibliographers during the 450 years that have passed since its publication. The fate of the copy described by Jan Daniel Janocki is unknown. In all likelihood it perished in the hardships of history that befell the Żaluski library. The only known copy, the so-called unicate, is currently kept in Germany, at the Gotha Research Library (*Forschungsbibliothek Gotha*). The shelfmark of the book: Phil. 4° 00203/05. It is a small eight-leaf publication in quarto, in a binding consisting of as many as 170 similar occasional works.

The objectives of the article are the following: (1) to determine where precisely *Elegia* was printed, (2) to prove that the author of *Elegia* Martynas Gradovskis (Martinus Gradovius, Marcin Gradowski) was indeed a burgher of Kaunas, (3) to introduce his person and his family, and (4) to reveal a broader cultural and literary context of this small book.

Since the place of publication is not given on the title page, all bibliographic sources claim that it is unknown. Although it is not given on the title page, it is not hard to identify from the dedication by Martynas Gradovskis, the author of *Elegia*, to Mikalojus Radvila the Black (Mikołaj Radziwiłł Czarny), the voivode of Vilnius. It turns out that the book was printed at the printing house of Johann Eichorn in Frankfurt (Oder).

Not having seen the work itself and resorting to the reiterated title, the majority of those who wrote about *Elegia* had doubts as to whether Martynas Gradovskis was a burgher of Kaunas or possibly a noble. The above-mentioned dedication to Mikalojus Radvila the Black is a proof that Martynas Gradovskis, the author of *Elegia*, came from the burghers of Kaunas.

So far only four undeniable facts are known about Martynas Gradovskis. First of all, his father Simonas Gradovskis was a burgher of Kaunas, a lay judge, member of Council, and eventually a burgomaster. Martynas must have been born in Kaunas. The exact year is unknown, but one can guess that he must have been born between 1540 and 1543. The second true fact is that in 1559 we see him at the University of Frankfurt (Oder): he enrolled during the spring term, after 23 April. The third fact is that Marcin stayed in Frankfurt (Oder) until 1561 (with or without intervals), and early in 1561 he wrote and published his *Elegia* here. On the title page, the author's name is followed by the abbreviation *L*, which very likely means *Licenciatus* (-o), that is, the degree achieved. The fourth known fact is the date of his death. We know that he died early in 1569 in Gdansk. It becomes clear from the ascertained facts that Martynas Gradovskis died when he was 25–30 years old at the most; there was not enough time for self-realisation or an outstanding career, which explains why information about him in extant sources is scarce.

More can be said about the family into which Martynas was born. His father, Simonas Gradovskis, was a burgher of Kaunas, a lay judge, member of Council, and eventually a burgomaster; his mother, Barbora Barčiūtė, was a townswoman. Simonas Gradovskis, a long-standing burgomaster of Kaunas, was one of the prominent personalities of Kaunas in the middle and the second half of the sixteenth century. He was born between 1510 and 1515, was a lay judge from at least 1544, later became member of Council, and a burgomaster in 1550. He died in the 1570s.

Before 1561, numerous shorter or longer hymns and poems the main theme (object) of which was the underlying event of the Christian faith – the death and resurrection of Jesus Christ – appeared in Western Europe. Researchers in the field of Latin literature of the modern period mention Macario Muzio's *De triumpho Christi* (1499), Iohannes Tuberinus's *Carmen elegiacum de Resurrectione Domini nostri Iesu Christi* (1512), *Sapphicon de inferorum vastatione et triumpho Christi* (1512) by Paweł of Krosno (died in 1517), Eobanus Hessus's (1488–1540) *Victoria Christi ab inferis* (1517) as first examples of this type of literature. Since there were more similar works and they started appearing like from a cornucopia in the middle and the second half of the sixteenth century, producing a register of them alone would be an immense work.

The structure of Gradovskis' *Elegia* is typical of this kind of plot: Jesus's descent into the world of the dead, the struggle against the forces of the underworld and their defeat or a victory over death, and a triumphal procession to heaven. The interlacing rhetoric speeches occur in various combinations in all similar works.

Regarding the authors that Martynas Gradovskis resorted to, mention should be made of Veit Jacobaeus. He was born in Nuremberg, but the year of his birth is unknown. He taught poetics at the University of Vienna and in 1558 was crowned *poeta laureatus*. In 1561 he left Vienna for Ingolstadt where in 1562 he received professorship in poetics. Jacobaeus died in 1568.

There is no doubt that Martynas Gradovskis knew Jacobaeus's hymn about Christ's resurrection, which was first published in Vienna in 1555 under the title *Triumphus gloriosissimus Filii Dei ascendentis ad dexteram Aeterni Patris* [VD16 J 58], reprinted in Wittenberg in 1556 as *Triumphus Filii Dei ascendentis ad Patrem* [VD16 ZV 8625], and eventually was included in the first volume of the collection 'Holy Hymns' (*Carmina sacra*) published in 1561 in Vienna [VD16 J 55]. Martynas Gradovskis must have used one of these editions.

A number of lines from Jacobaeus's work found their way to the above-mentioned dedication to Mikalojus Radvila the Black. Even more 'impressive' are the borrowings from Jacobaeus in the main body of the text of *Elegia*. We identified as many as 112 lines that had been taken from the hymn by this author either verbatim or with slight stylistic changes. With insignificant exceptions, *Elegia*'s whole second part about Christ's ascension to heaven is basically copied from Jacobaeus's work. Due to their large volume, these episodes are given in the appendix. How should such a fact be accounted for? It substantially changes our opinion of Martynas Gradovskis and his work. What initially might have appeared as a manifestation of a considerable talent turns out to be a simple imitation that had been learned while studying the humanities at the schools of that time. The fact that Martynas Gradovskis used, in one way or another, and very often simply copied 125 lines of the 286 lines of Jacobaeus's hymn makes us speak not about some sophisticated kind of imitation but about what is called plagiarism in our times.

KEYWORDS: Christoph Caesar; Johann Eichorn; elegy; Frankfurt (Oder); Martynas Gradovskis (Marcin Gradowski, Martinus Gradovius); Simonas Gradovskis (Szymon Gradowski); Veit Jacobaeus (Jakobäus); Kaunas; 16th century; Kaspar Langerfeld; Grand Duchy of Lithuania; Latin literature of Lithuania; history of Reformation in Lithuania; Macario Muzio; modern period; Georg Pictorius; Mikalojus Radvilas the Black (Mikołaj Radziwiłł Czarny).

Gauta 2018 06 13

Priimta 2018 06 21